

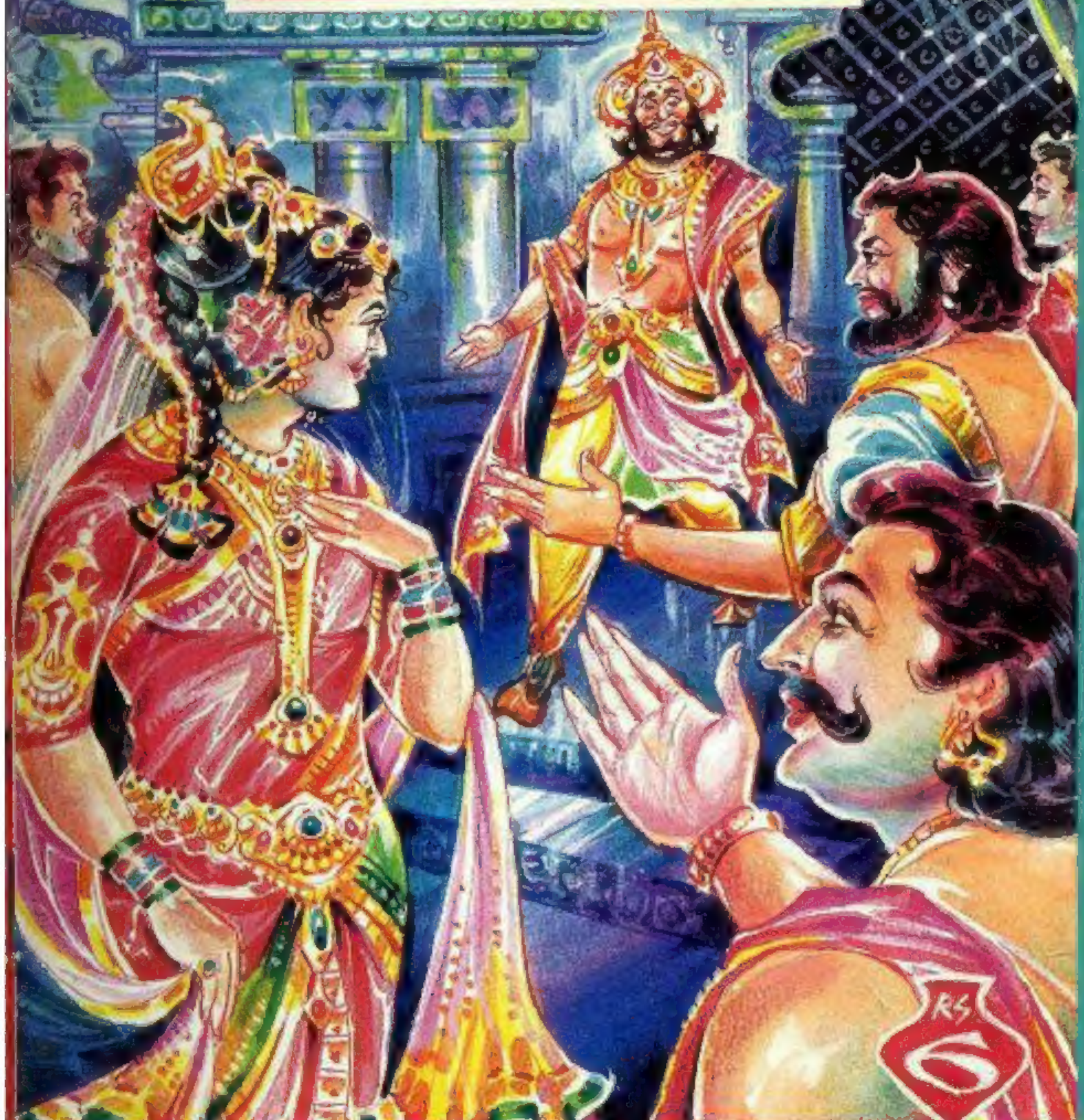

168

दादोबा

केजुवारी / मार्च १९९८

mangose

रोचक माहिती

अंधासहस्रकाळापासून मनुष्य मंगो खातो. त्याला 'मंगो' असे नाव मिळाले आहे.

मंगो हा फळीतून येणारा फळ आहे. तो मीठ पारंगी आहे. अनेक शास्त्रज्ञ मंगोला 'मंगो' असे नाव देऊन आहेत. त्याला 'मंगो' असे नाव मिळाले आहे.

मंगो हा फळीतून येणारा फळ आहे. तो मीठ पारंगी आहे. अनेक शास्त्रज्ञ मंगोला 'मंगो' असे नाव देऊन आहेत. त्याला 'मंगो' असे नाव मिळाले आहे.

मंगो हा फळीतून येणारा फळ आहे. तो मीठ पारंगी आहे. अनेक शास्त्रज्ञ मंगोला 'मंगो' असे नाव देऊन आहेत. त्याला 'मंगो' असे नाव मिळाले आहे.

आन्तरिक, स्वादिष्ट, आणि त्या येतात शाण्यांच्या आनंददायकता.

आकारात, रसना केंद्राज, खेळा अथवा खाऊन टाक. काहीही करा, त्या मजेदार आहे. ५० पेसेवाल्या केंद्राजमध्ये ३ स्वाद.

ऑरेंज (ऑरेंज कटान), स्ट्रॉबेरी (स्ट्रॉबेरी) आणि मँगो (मँगो).

आणि पुन्हा आणखी मोठी अन्नी ठरी वसत्यास घ्या आनंद्या २५ पेसेवाल्या केंद्राज, ज्या येतात अंमन (लेमोनायन) आणि माइनअपेल (पाय्नामिचन्स) स्वादत देखील, तर या आणि आनंद्या.

या, या मरलेल्या केंद्राजनी तुम्ही खरोखर मीठ करू शकाल.

तुम्हाला कडे ऑरेंज, स्ट्रॉबेरी, मँगो, मँगो, ओरंगकटान किंवा बेअर (असल) यांच्याविषयी मनोरंजक माहिती असल्यास, आम्हाला किंवा:

रसना पॅटरमहज लि., ४जी ट्रेड सेंटर, स्ट्रेबियन सकेलजपळे, अहमदाबाद ३८० ००९.

Rasna CANDIES & TOFFEES

विज्ञान - समाचार

पहिली भारतीय महिला अंतरिक्ष-यात्री

कल्पना चावला कर्नाळाच्या टापोर कालनिकेतनमध्ये शिकत असताना आगल्या महा विमानांची जिणे काढून घेतली. हायस्कूल शिक्षण संपल्यावर तिने डॉक्टर वनाचे आणि तिच्या आई-वड्यांची इच्छा होती. परंतु इंजिनियरिंग शिकायची तिची स्वताची वृत्ती होती. लहानपणातच तिने अंतरिक्ष-शास्त्र (एरोनॉटिक्स) हा विषय मुख्य अभ्यासनिवार निवडला. अठरा वर्षांच्या अथक परिश्रम व अध्ययनानंतर नोव्हेंबर १५ सा ती सहा अंतरिक्ष-यात्रींबरोबर कोलंबियाच्या अंतरिक्षयानातून अंतरिक्षात भूतपथासाठी निघाली. अंतरिक्षयात्री कापारी ती पहिली भारतीय स्त्री होय. पाश्चिमेक आशिया येथील ती अंतरिक्ष यात्री हीच पहिली स्त्री होय. आपल्या या सफरपूर्व प्रवासाने तिने सर्वांचे लक्ष आकर्षून घेतले.

कर्नाळ हे हरिवान राजवाडेत एक छोटेसे गाव असून ते दिल्लीच्या सरहद्दीवर वसलेले आहे. कल्पना चावलाचा जन्म इथेच झाला. अंतरिक्षास हा आपला मुख्य अभ्यास निवडून घेतली ती केवळ पहिली स्त्रीच नव्हे, तर त्या विभागात पहिली आग्नेयी स्त्रीही आहे. अध्यापकांनी तिची छत्र छाया केली. पदवी मिळाल्यानंतर आणखी उच्च शिक्षणासाठी अमेरिकेत जाऊन तिने संगोष्ठन फेले डॉक्टरेट मिळवली. तिचा परिचय व्यापारी विमानवाहतूक जीन हेरिसनशी झाला. नंतर तिचा विवाह झाला. पतीच्या परवानगीने तिनेही व्यापारी विमान चालकेशा परवाना मिळवला. १९७६ मध्ये तिने एकरीनेच विमान चालवले.

यानंतर तिचे लक्ष अंतरिक्षवहन्या संशोधनावर केले जाते. 'नॅशवेल एरोनॉटिक्स अँड स्पेस अडमिनिस्ट्रेशन' (नासा) मध्ये दाखल झाली २ नव

एका विभागाची व्यापकता अन्नी. अंतरिक्षात जाण्यासाठी ज्या ज्या जाहिराती प्रसिद्ध झाल्या, त्या तिने पाहिल्या. १९९२ मध्ये तिने आवेदनपत्र भरले पण १९९२ मध्ये तिची निवड झाली नाही. १९९४ मध्ये तिने पुन्हा अर्ज भरला. ३००० अर्जांमधील अर्ज भरले होते. त्यातून शारीरिक व मानसिक भित्तिरेकी जाऊन परीक्षेनंतर मेकोणीस झेमेन्झर निवडले गेले. यात एक कल्पना चावलाही होती. १९९६ मध्ये निवड झालून शेवटी तिला सोळा महिने प्रशिक्षणासाठी हार्व्हर्डच्या रेल्वेत पाठवले गेले. तातूंत ८८ वे अंतरिक्षयान पाठवण्याची व्यवस्था केली. यात तीन अमेरिकन अंतरिक्षयात्री होत. गणगणधारी पहिली अंतरिक्षयात्री महिला टका डोव्हाई एक सदस्या होती. पुढे नियम देशातला एक अंतरिक्षयात्री पण होता, अन्नी सनव्होवर नोव्हेंबर १९ रोजी कोलंबियाच्या ८८ व्या अंतरिक्षयानातून कल्पना चावलाही अंतरिक्षातली निघाली.

अंतरिक्षात व्यतीत करायच्या पंधरा दिवसात त्यांना अन्न वाहारापेक्षा लागणार आहे, करोन सोळा तास त्यांना या अनुष्ठानाबद्दलचे काम करत राहावे लागेल. अंतरिक्षात जात ते क्रमाक्रमाने जेवू शकतील.

अंतरिक्षयात्रीचे संशोधन केले जाणार आहे. ते कल्पना चावलावर सोपवले आहे. स्वतःच बुद्धीमत्त संशोधनही तीच करते, त्याचारे सुबबे अध्ययन केले जाते, एका सोलही अंतरिक्षात वापार आहे.

कल्पना चावलाची ही अंतरिक्षयात्री आपल्या देशातले लोक मोठ्या आचरीने पहात असतात. या यात्रेला निष्पत्ती भारतीय प्रतिनिधींना ती मिळाली, "भारतासाठी ही मोठ्या अभिमानाची वेळ आहे."

भेदवती

रामदास व लक्ष्मी हे मोठे पुण्यवान जोडपे होते. ते चन्दनपुरला रहात असत. बऱ्याच काळानंतर त्यांनी एका कन्यारत्नाला जन्म दिला. हसऱ्या चेहऱ्याची ही मुलगी फारच सुन्दर पिसे, तिने कसलाही आवाज केला की वेदपठने चालू असल्यासारखे वाटे, म्हणून तिचे नाव ठेवले वेदवती.

एके दिवशी आईने दुध पीत असताना तिने तिच्या साडीचा काही भाग मुठीत घट्ट पकडला. तो सोडवायचा आईने खूप प्रयत्न केला. पण भूठ तिला सोडवता येईना. रामदासनेही खूप प्रयत्न केला. शेवटी मुलीने पकडलेला साडीचा भाग फाटून तिच्या हातात राहिला अन् साडी मोकळी झाली. इतकी किमती साडी फाटल्याबद्दल लक्ष्मीला वाईट वाटलेच, पण अवघ्या तीन महिन्यांच्या मुलीला कोण काय म्हणणार ! पण न्यांना ज्वांना ही गोष्ट समजली, ते

म्हणत राहिले की, 'इतक्या लहान बाळाची ही ताकद अजबच म्हणायला हवी'.

आणखी तीन महिन्यांनंतर अशीच रांगत येथून वेदवतीने एक स्टूल इतक्या जोराने खेचले की त्यावरची एक बरोच जुनी अशी काचेची सुरई खाली पडून फुटली. सुरई बरची नशी मोठी सुन्दर असल्याने ती फुटल्याचे रामदासला फार वाईट वाटले. पण बाळाला कसली जखम न झाल्याचेच लक्ष्मीला समाधान होते !

वर्षाची होता-होता वेदवतीने घरातल्या बऱ्याच वस्तूंची तोडफोड केली. काही लोकांना वाटे की, 'घरात लहान मुल असले की अशी तोडफोड चालायचीच !' पण काही जणांना वाटे की 'मुलीवर नक्कीच कसल्यातरी दुष्ट शक्तीचा पगडा बसलेला आहे !' रामदासलाही वाटले की, हा काही गिराव्याच प्रकार असणारा !

इतक्याशा लहान मुलीची अस्ती पाहून रामदासना लोकांचे म्हणणे खरेच वाटून तो एका हठयोग्याला भेटायला गेला.

चन्दनपुरपासून काही कोसांच्या अंतरावर हा हठयोगी रहात असे. त्याला 'अष्टसिद्धी साध्य असल्याचे' मानले जाई. 'त्याला माहीत नाही, असा मंत्र नाहीच' असे लोक म्हणत. रामदासने त्याला जेव्हा आपली अडचण सांगितली, तेव्हा हठयोगी फारच आनन्दला. आपले सामर्थ्य दाखवून देण्याची आणखी एक संधी चालून आल्यासारखे त्याला वाटले. तो रामदाससह चन्दनपुरला आला. बरोबर त्याने आपली मंत्राची काडी 'मंत्रदंड'ही घेतला होता.

वेदवती लटपटत चालत येबलाबवळ आली त्यावरच मन्त्रदण्ड ठेवलेला होता. वेदवती मंत्रदण्ड अचलायचा प्रयत्न करू लागली. तो हाती घेताच तिच्या हातून

खाली पडून ती तुटून गेली ! ते पहाताच हठयोगी खाली पिटत म्हणाला, "आख्या मंत्रदंडाचेही तुकडे तुकडे तू ज्याअर्थी केलेस, त्याअर्थी हे स्पष्टच दिसतय की तू कोणी सामान्य मुलगी नाहीस. तूना 'वेदवती' नव्हे तर सगळ्यांचा भेद करणारी सगळं सोडणारी, 'भेदवती' म्हणायला हवं. मी आता क्षणभरही इथे थांबणार नाही. तुझ्यावर अपाय करणं मला अशक्य आहे." अन् ते तुकडे घेवून तो निघून गेला.

तेव्हापासून वेदवतीला सर्वजण 'भेदवती'च म्हणू लागले. जापल्या नव्या नावाप्रमाणेच प्रताप करत ती किशोर वयात पोचली. तिच्या वागणुकीमुळे जार्जवर्दीन नेहमीच चिल्लेत असत. ती आडाचे फळ तोडू पाही, तर फान्दीच मोडून पडे ! एकादी कळी काढू पाही, तर मुळातकट रोपच शुपटले जाई ! विहिरीतून पाणी

काडू पाही, तर बादलीच पाण्यात राहण नार्ह ! बरात केर काडू पाही, तर जमिनीत खडे पडत ! भांडी घासू पाही, तर ती वाकडी तिकडी होत ! कपडे धुवायला लागली, की ते फाटून जात ! तिच्या हातून नेहमीच कोणत्या ना कोणत्या वस्तूचा नाश होई, त्यामुळे तिला कोणी व्हालं काम सांगू धजत नसे.

भेदवती कधी कोणाच्या घरी गेली तर वरचे तोक तिला पाहतच भिडून जात. त्यामुळे भिक्षिणींशी खेळायला ती गावा-बाहेर जाई. आपल्या मुलीच्या भविष्याबद्दल आईवडील काळजीतच असत. तिच्या नाबळीत विचार करायलाही त्यांना भीरी वाटू लागली.

इकडे चन्दनपुर पासून कोसभर अंतरावर

असलेल्या मृत्तिकापुरात नंदन नावाचा एक तरुण आपल्या विचित्रविचित्र चमत्काराबद्दल प्रसिद्ध झाला होता. त्या बळावरच तो रत्नांची चोरी करत असे. त्याच्या चोरीची पद्धत अशी होती. - एक विशिष्ट प्रकारच्या मातीची तळहातच्याही अर्ध्या आकाराची मानवी मूर्ती तो बनवत असे. रत्नांच्या दुकानात चोरी करताना तो चलाखीने रत्न अशा ओल्या मूर्तीत दडवी. त्याबरोबर ती मूर्तीही वज्रासारखीच कठीण वने. नंतर घरी गेल्यावर मूर्ती तोडून तो हिरा काढून घेई. ही विद्या फक्त नन्दनलाच माहीत होती. त्यामुळे कोणाला त्याचा कधी संशयही येत नसे. तो रत्नचोर असल्याचे कोणालाही ठावूक नव्हते.

नन्दन एके दिवशी वज्रपुरीला गेला. तेथे तो हिरालाल नावाच्या एका तरुणाच्या दुकानात जाऊन जणू आपण रत्न खरीदणारे मित्राईक आहोत असे सासून रत्ने पाहू लागला. तसे करता करताच त्याने एक रत्न मोठ्या बलाखीने हातातल्या मूर्तीत धुसवले. तेथे काम करणाऱ्या एका नोकराने त्याची हालचाल हेरली अन् मालकाला चोरीची बात सांगितली. येथून पाहिले तो खरोखरच एक रत्न नाहीसं झाल्याचे हिरालालच्या लक्षात आले.

नन्दनच्या मूर्तीवर रत्न अंदा कोंबल्याची काही बूजहो दिसत नव्हती अन् मूर्तीही चांगली कडक होती ! तरीही नोकर वारंवार आपण 'चोरी पाहिल्याचे' बोगत होता.

"हे पहा मालक, ही मूर्ती तर एका

अभेद्य परवर्षाची बनलेली आहे 'मी हिच्या आत कुठे रत्न दडवलेय' असं म्हणणंही हास्यास्पद आहे." नन्दन आपली खोटी नाराजी प्रकट करत बोलला.

तरीही आपली शंका न सोडता हिरालाल म्हणाला, "भाभा नोकर कधीच खोटं बोलत नाही. अन् याशिवाय दुकानातला एक हिरा कमीही झालाय. ही मूर्ती आम्ही मोडून पाहिली तर तुमची काही हरकत आहे का ?"

नन्दनने परवानगी देताच मूर्ती फोडायचे व्हेरच प्रयत्न त्या दुकानात केले गेले. प्रथम हाताने फोडायचे प्रयत्न फसल्यावर ती हातोडीने फोडायचे प्रयत्न झाले. नंतर हिरें कापायच्या यंत्राचाही प्रयोग करून झाला.

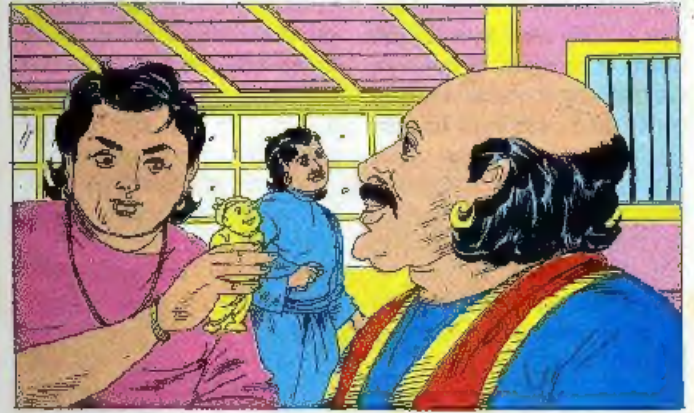
मूर्तीत काहीही फरक न पडता ती जशीच्या तशीच राहिली. काहीजण म्हणू लागले की 'इतक्या कडक मूर्तीत हिरा

दडवताच येणार नाही, मग्नय आहे ते.'

पण फक्त हिरालालच म्हणत राहिला की, "माझ्या हरवलेल्या हिऱ्याची किंमत पाच लाख अशफर्षा आहे. मूर्ती जोवर फोडली जात नाही, तोवर मी त्यात हिरा नसल्याबद्दल विश्वास ठेवणार नाही ! मूर्ती फोडायचा दुसरा काही भुपायच नाहीय का ?" तो विचार फारच काळजीत होता.

इतक्यात चन्दनपुरच्या एका नामचीनाने दुकानात प्रवेश केला. हा विषय समजल्यावर ती म्हणाला, "आमची भेदवती हे काम नक्कीच करून दाखवील." त्याने सर्व भुपस्थितांना भेदवतीची हकिकत सांगितली.

ती ऐकल्यावर दुकानातले सर्व लोक म्हणाने, "ही तर एक कपोलकल्पित गोष्ट वाटतेय. ऐकायला बरं वाटतंय पण यात वास्तविकता वाटत नाहीय. हे तर असाध्य

काम आहे." पण हिरालाल म्हणाला, "गोष्ट नुसती रुपेते सोडू नका, कोणत्या जिजात कोणता साप असेल कोणी सांगू शकेल का? मला वाटते की, नन्दनही काही चमत्कार जाणत असावा. या मूर्तीत हिरा दडवला असल्याचं मी सिद्ध करू शकलो, तर एका हिरेचोराला पकडून देण्याचं श्रेय मिळेल मला. सरकारही खुश होईल माझ्यावर! भेदवती ही मूर्ती भेदू शकली, तर मी तिला एक लाख अक्षर्या बक्षिस देई!"

नंदननेही आम्हात स्वीकारात म्हटले, "भेदवती ही मूर्ती तोडू शकली नाही, तर माझ्या वाडवडलांपासूनच माझ्याजवळचे सर्व हिरे या हिरालालने बरोबर रक्कम देऊन खरीदण्यात हवेत."

"अन् मूर्तीतून हिरे निघाला, तर

तुझ्याकडे सगळे हिरे मो फुकट घेणार अन् ते सर्व सरकारच्या हाती देणार! अट कबूल?" हिरालालने विचारले.

शेवटी या अटी ठरून दोघेही मूर्तीसह चन्दनपुरला पोचले. रामबासकडे जाऊन हक्कित सांगण्यापूर्वी गावाबाहेरच काही गुलं जेळत असलेली त्यांना दिसली. त्यांच्यात नक्षत्रांमधे "चाम्दोबा" मारजी चमकणारी भेदवतीही त्यांना दिसली. तिच्या सौन्दर्याने ते अवाकच झाले! नंतर तीच भेदवती असल्याचे त्यांना कळले. इतक्यात काही गावकरीही त्यांच्याभोवती जमले.

मूर्ती भेदवतीला दाखवत हिरालाल तिला म्हणाला, "माझ नाव आहे हिरालाल. हिऱ्यांच्या व्यापार करतो मी. या मूर्तीत पाच लाख अक्षर्या बोलाचा एक हिरा दडला आहे. मूर्ती फोड्याचये आम्ही खून प्रयत्न केले, पण ते प्रसफळ झाले, तू मूर्ती फोडण्यात सफल झालोस. तर मी तुला एक लाख अक्षर्या बक्षिस देईन."

नन्दनही चटकन तिच्याजवळ जात म्हणाला, "जर यात हिरा नसल्याचं शाबित झालं, तर मी तुझ्याशी लग्न करीन." त्याने स्वतःची ओळखही दिली.

बाबर नाराज होत भेटवरी म्हणाली, "लक्षाची गोष्ट माझ्या आईवडलांशी बोला. या ती मूर्ती इकडे, हातोड्याने फोडली न जाणारी, अन् यन्त्राने कापली न जाणारी मूर्ती रिकाम्या हातानं फोडला येते का, हे पहायें मी."

हिरालालच्या हातून मूर्ती घेतानाच

तिच्या हातून ती कुटून खासी पडली अन् शेका मोठ्याशा दगडावर आपटून तिचे तुकडे-तुकडे झाले. त्यातून हिराही बाहेर आला!

"पहा माझा हिरा!" म्हणत हिरालालने शड्ड घालून तो अचलला. नंदन अच्युस्वरात ओरडून म्हणाला, "यात नक्कीच काही फसवणूक आहे. असला घोकेबाज धनासाठी खून करावलाही कचरणार नाही," अन् तो तेंडून पळून जाऊ लागला.

गदीतल्या काहीजणांनी पाठलाग करून त्याला पकडले.

हिरालाल त्यांना म्हणाला, "याला शहरात नेऊन कोतवालाच्या हवाली करा. याच्या घरी जेरीचे खूपसे हिर आहेत, ही बातमीही द्या त्यांना."

रामदास अन् लक्ष्मीला जेव्हा समजले की, आपल्या मुलीभोवती खूपशी माणसे जमली आहेत, तेव्हा तेही धावत-पळत तेथे आले. भेदवतीने सारी घटना स्पष्ट करून हिरालालकडे बोट दाखवत म्हटले की, "मूर्ती फोडली, तर मला एक लाख अक्षर्या हे बक्षीस देणार असं म्हणाले."

रामदास व लक्ष्मीचा बाबर विश्वास बसला त्यामुळे ते हिरालालकडे निरखून पाहू लागले. तेव्हा त्यांना नयनेने नयस्कार करून हिरालाल म्हणाला, "लाख अक्षर्यांच काय, पण तुमची परवानगी असेल, अन् भेदवती तयार असेल, तर मी हिच्याशी लग्न करायलाही तयार आहे."

भेदवती पटकन लाजून आईच्या मागे दडली. रामदास अन् लक्ष्मी खुश होत म्हणाले, "आम्हाला तरी यातून अधिक काय हवं बेटा! पण भेदवतीच्या हातून मन्गदडाचेही पार तुकडे तुकडे झाले. असल्या मुलीशी लग्न कोण करणार, याची काळजी पडली होती आम्हाला!"

काही दिवसांनंतर हिरालाल वेदवती यांचा विवाह धादमाटाने साजरा झाला. यानंतरही तिच्या हातून अनेक वस्तु मोडत राहिल्या. पण नंतरही कोणी तिला 'भेदवती' म्हणत असत. याचं पहिलं कारण म्हणजे ती आता घनवान होती अन् दुसरं म्हणजे ते नाव तिची पदवी मानली जाऊ लागली. यामुळे नंतर सर्व जण तिला 'वेदवती'च म्हणू लागले.

बाप तसा बेटा

माधवला घेतायला मंगल त्याच्या बावी आला, दोघांना मिटून मधे बसव घाळ लोटला होता. माधव एक वेपल शेतकरी होता. त्याच्या पित्याने होतोबरोबर तंबूळ व गव्हाचा व्यापार करून नव्यापैकी संवती मुलासाठी मागे ठेवली होती.

माधवला एकच मुलगा होता. नव्यासाठी त्याला जरीही आवड नव्हती. लहान-महान कामेही तो नीट करू शकत नव्हते. मंगलला पाठव होते की, हा मुलगा काहीसा मतिमत्तही आहे.

बोलता-बोलता एकादा मंगल माधवला म्हणाला, "तुला मुलगा बराच मंद वाटतोय. त्याला एकादा बाबल्या शिक्षकाची शिक्षणणी का नाही ठेवत ? शिक्षणवाचायला शिकेल, तर शाहणा होईल ! शेवटी तुला दमेट कर त्यालाच संभाळावयाची आहे ना ? तू त्याच्याकडे नीट जग न दिवस, तर हे काम कपायला जसक वगायचा नाही, माझं ऐक, त्याच्या शिक्षणाची बांगली व्यवस्था कर !"

माधव बावर काहीसा नाराज होऊन म्हणाला, "मंगल, असं माझ्या नावांनी काय मला जास्त शिकवत ? शिकली तरी काय मी असं ? माझा मुलगा विज्ञायला वेळपट वाटतोय, पण तो चांगला बुद्धिमान आहे ! तुण बाजमावून धहा वाटलं तर !"

मंगलने मुलाला खेळ बोलवून विचारले, "सध्या कोणता ऋतू चालू आहे, मांग बरं बेटा ! बुन्हाळा, पावसाळा, की हिवाळा चालू आहे ?"

"मला नाही ठावूक कोणता ऋतू चालू आहे की ! कुकानाच तर पाहू निते अथिच अथि शिस्त करताना !"

त्याच्या अतःपावर हसून मंगलने विचारले, "बई, मग मांग पाहू अथि कुटून येतात ?"

तो ताबडतोब अचरला, "टोपल्यातून !"

कुन्हाच बावी मुलाकडे दगावून बाळून तो मंगलला म्हणाला, "तू तर तरीकर बोललास इ ! माझा मुलगा बुद्धीने मंदच आहे, अथि बाजारातून येतात इतकीही माहीत नाही विचारनाला !"

"ह ! बाप तसा बेटा !" बसे स्वताशी म्हणत मंगल हसला.

कबल पापट

सम्राट अशोक १२

(आपणाभावीत सिंहासनाचा वारस कोण असावा हे जाहीर न करताच राजा विष्णुसार मृत्यु पावला. सुरेमला या मृत्युची आरम्भी मिळतही तो कळविल्यावरून निघाला नाही. ममोक अजयिनीहून घोडी देना घेऊन घाटलीपुत्रला पोबला, त्याला ठार काप्यासाठी झालेले करस्थान असफल झाले. त्या युद्धात चार राजकुमार ठार झाले, मजल घाण्याचा निर्णय व अजेनुसार अशोकने पित्याचा अशिमंस्कार केला. संतापली, प्रधानमंत्री व राजपूरीहित यानी एकमताने ठरवले की राजसिंहासनवर बसाला केवळ अशोकच सर्व प्रकारे लायक असल्याने त्यालाच राज्याभिषेक केला जावा.) -नंतर

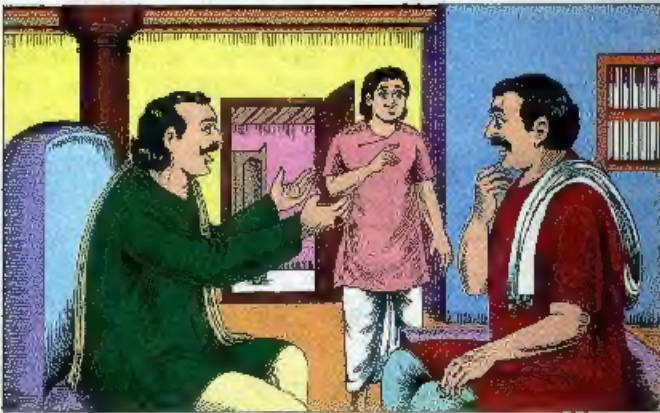
मगधच्या प्रजेला राजा बिन्दुसारच्या मृत्युमुळे दुःख झाले, त्याबरोबरच चार राजकुमार मारले गेल्याचेही फार दुःख झाले. पण स्वतःच्या मृत्यूला तो स्वतःच कारण असल्याचे आणि त्यांचा लोभ व दुष्टपणा या गुणांनीच त्यांना मृत्यूच्या खाईत लोटल्याचे कळल्यावर प्रजा काहीशी शान्त झाली.

मध्यरात्रीच्या वेळी प्रधानमन्त्र्याने राज्याधिकार अशोकच्या हाती सोपवला.

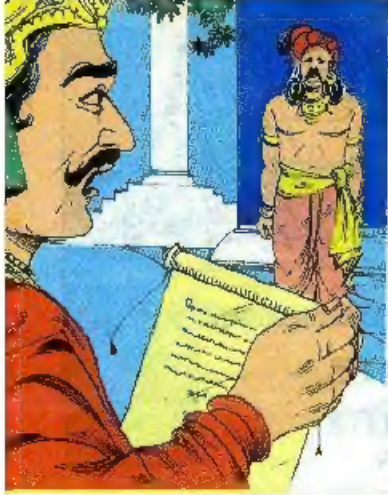
अशोक सिंहासनावर बसला, पण त्याने राज-मुकुट मात्र धारण केला नाही. तो म्हणाला, "या विषादपूर्ण अवस्थेत राज्याभिषेक कळून घ्यायला मला प्रशस्त वाटत नाहीय, मी इतक्यातच मुकुट धारण करणार नाही."

मन्त्रीगण व सैन्याध्यक्ष आदि लोकांनी अशोकच्या या निर्णयाचे स्वागत केले व त्याचे अभिनन्दन केले, परन्तु त्यांच्यापैकी

'बादोबा'

कोणीही शान्त राहू शकेना. बिन्दुसारचा ज्येष्ठपुत्र तक्षशिलाहून केव्हा येथून धडकेल व कशा प्रकारचे अत्याचार करू पाहील, या बद्दल ते चिन्तित होते.

इकडे तक्षशिलामध्ये सुशेमने प्रथम नर्तकींच्या बोलण्यावर विश्वास ठेवून स्वतःची अशी समजूत करून घेतली की अशोक हालचाल करण्याच्या परिस्थितीत नसून त्याला पक्षाघात झालेला आहे. यामुळे निश्चित होऊन तो आपला वेळ घातवत होता. त्याच्या आईने त्याला रहस्यपूर्वक अणखी एक पत्र पाठवून बघवले की, "तुझे पिता मृत्यु पावले आहेत. पण मध्या तू पाटलीपुत्रला येऊच नकोस." पत्र वाचून सुशेम क्षणभर स्तब्ध झाला अन् पत्र घेऊन येणाऱ्या दूताकडे रगावून पाहू लागला.

महाराजांचा मृत्यू, त्यांच्या वहनसंस्कारापूर्वी झालेल्या लढाईत बाकी चार राजकुमारांचा वध व नंतर अशोकचे सिंहासनावर होणे हे सर्व त्या दूताने सुशेमला सांगितले.

"बापरे ! काय भयंकर दुर्घटना ही ! त्या दासीपुत्राला जगू देणार नाही मी ! बाप क्षणी त्याचे तुकडे तुकडे करून टाकतो पहा ! मला तानडतोव पाटलीपुत्रला जायला हवे ! दलनायकांना बोलवा !...!" असे सुशेम ओरडत राहिला.

"पण महाराजांनी आपणाला पाटलीपुत्रला न येण्याबद्दलचा सावधगिरीचा इशारा दिला आहे !" दूताने हात जोडून नम्रपणे सुचवले.

"गप बस !" दूतालाला खाली ठकलत सुशेम ओरडला. "माझं बोलणं मुकाट्यानं ऐक ! माझ्या विरुद्ध कोणी काहीही बोलायचं नाही ! मी भावी महाराज असल्याचं माझ्या वडिलांनीच ठरवलं होतं. अशिसंस्काराच्या वेळी मी हजर नव्हतो, पाचा अर्ध जसा नव्हे, की त्या सर्वांनी महाराजांचा निर्णय मोडला ! असं मन मानेल तसं करणारे ते कोण ? अधिकार काय त्यांचा ? हे सगळं तो केव्हा भल्लाटकच करत असणार !" असे बोलत शेपटीवर पाय पडलेल्या साधारसा सुशेम फुस्कारत राहिला.

प्रधानमन्त्री, सेनाध्यक्ष यांना सुशेम मोठ्या सैन्यासह पाटलीपुत्रकडे यावला निघाल्याचे समजले, तेव्हा ते फार घाबरून गेले, त्यांच्या मनावर मोठाच आघात झाला.

आता काय करावे, याबद्दल चर्चा करण्यासाठी अशोकने त्या सर्वांना बोलावून घेतले. सर्वजण दुस-मसलतीच्या दालनात जमले. अशोक त्यांना म्हणाला, "सुशेम तसेच इकडे येत असल्याचे तुम्हाला कळलं आहे. याबद्दल वाला आपला काय सल्ला आहे ?"

कोणीच तोंड बुघेडला ! सर्वच गप्प राहिले. पसरलेली शांतता मोडत अशोक पुन्हा म्हणाला, "मित्रांनो, गप्प रहाण्याची ही वेळ नव्हे. आपण सर्वजण मगधचे हितैषी आहात. मला आपला सल्ला हवाय !"

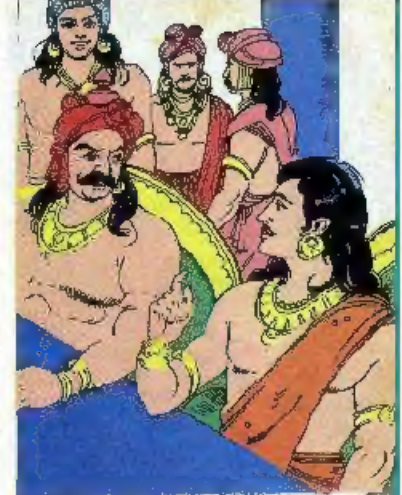
"प्रभू आपणच गूकुटाभिषेक आत्ताच नको, असा म्हणालात. तरीही आम्ही आपणालाच महाराज मानतो. थारू केव्हा आपल्यावर हल्ला करायला येतो. तेव्हा राजानं जे करायला हवं, तेच आपण करावं ! महाएज म्हणून आपणच हा निर्णय घ्यावा." असे म्हणून भल्लाटकने अन्य मन्त्र्याकडे पाहिले, ते सर्व एकमतपणे म्हणाले, "मुळ करणं हाच एकमात्र मार्ग आहे."

"आपल्याला सत्याबद्दल धन्यवाद ! पण मी सुशेमला अणखी एक संधी देऊ इच्छितो," अशोक बोलला.

"कसली संधी ?" प्रधानमन्त्र्याने विचारले.

"सुशेम शान्तपणे परत जाऊन पूर्ववत तक्षशिलाचा राजप्रतिनिधी म्हणून तिथे राहू शकतो." अशोक उत्तरला.

"पण राजप्रतिनिधी बनून आपल्या अधीन रहाणं, त्याला शक्य होणार नाही. परत फिरला, तरी तो स्वतःला 'स्वतन्त्र' म्हणवून काही गडबड त्यानं केली, तर

म्हणून घोषित करेल. यामुळे इतर लोकही चुकीचा मार्ग निवडतील. अशाप्रकारे देशात बराचक माजून देशच विघटित होण्याची शक्यता आहे." एका मन्त्र्याने आपला विचार मांडला.

प्रधानमन्त्र्याने दोन क्षण विचार केला व तो म्हणाला, "मन्त्र्यांच्या या बोलण्यात अतिशयोक्ति मुळीच नाहीय. अगदी मोजून मापून बोललेत ते ! त्यांची कल्पना नक्कीच सत्यात झुतरेल. पण आपल्या राजाचा विचारही झुदात आहे. सुशेमला ही संधी देण्यातही काही चूक नव्हे. त्यानं तक्षशिलाचा परत जाऊन राजप्रतिनिधी म्हणून राहिल्या प्रमाणे तिथला कारभार पहावा. परत गेल्यानंतर स्वतःला 'स्वतन्त्र' म्हणवून काही गडबड त्यानं केली, तर

आपण आज्ञापक ती कारवाई करावी.”

अशोकने विचारले, “तर मग आपण सुशेमला अगोदर हे सारं काम सुचवू शकू?”

“ती जबाबदारी मी घेतो ! नगरसीमेंवर सुद्धा तोंरण लावायची व्यवस्था करून स्वागतासाठी मी स्वतः हर हाती घेऊन सुशेमचं स्वागत करीन, एक दोन प्रमुखोपिवाय कोणीही सशस्त्र सैनिक माझ्याबरोबर नको. सुशेमच्या आपोआपच मनात येईल की आपली युद्ध करावची इच्छा नाहीय, आपल्याला शान्ति हवीय. जवळ आल्याबरोबर मी त्याच्या गळ्यात पुष्पहार घालीन अन् त्यांचे स्वागत करीन. वानंतर मी आपला प्रस्ताव त्याच्या पुढे मांडित.” प्रधानमंत्री अह्लाटक म्हणाला.

“आपलं धैर्य कौतुकास्पद आहे प्रधानमंत्री ! तरीही मला असं घाटलंय की

आपल्या प्राणांना धोका जाहे.” अशोक म्हणाला.

“मी करणार असणारं काम जोखमीचं आहेच, पण मला माझा युवराजाला काय मिळणार ? तसा तर तो त्याच्याच प्राणांना धोका करू शकेल ! मगच साक्षांच्याच्या रक्षणसाठी कर्तृत्ववादी मी स्वतः जळी जायला तयार आहे. हे कर्तव्य निभावण्यात माझे प्राण नेते, तरी तो आनन्दच असेल मला.” प्रधानमंत्री म्हणाला.

“आपली राजभक्ती स्तुतिपात्र आहे. आपलं साहसही जयप्रद व्हावं, अशीच माझी इच्छा आहे.” अशोक कौतुकाने म्हणाला.

सुशेम नगराजवळ शीवण्यापूर्वीच प्रधानमंत्री अह्लाटक नगरद्वाराजवळ पोचला. पुष्पहार हाती घेऊन, सुशेम विलताच तो पुढे झाला.

नगर असजसे जवळ येत गेले. तसतसा इकडे सुशेमचा कोप वाढतच होता. साथीदारांना तो म्हणाला, “मी राजवाड्यात जाऊन स्वतः सिंहासनावर बसेपर्यंत वाटेत जे कोणी अडवट्टा आणतील, त्या सर्वांची सरळ कत्तम करी. आगदी तुकडे तुकडे करून टाका.” सैनिकांना सावध करत बोव्यावर आरुढ होऊन तो एकतर्फी वादळासारखा तो पुढे पुसला.

सुशेम द्वारत आल्याबरोबर हार वंच उंचलून स्वागतासाठी स्थानां बोकवायेची अह्लाटकने प्रयत्न केला. क्षणभर थांबून सुशेम ओवडला, “दुष्टा, तू इथेच आहेस ?” अन् असे म्हणून ताबडतोब त्याने आपली तलवार चालवली.

“युवराज ! थांबा !” असे काहीसे प्रधानमंत्री म्हणून पहात होता, परंतु पहाता पहाता सुशेमच्या तलवारीने त्यांचे मस्तक धडावेगळे केले. मस्तक भूमीवर पडले.

प्राकाराला लागून असलेल्या भवनाच्या वरच्या अंगात युष्मा असलेल्या दलनायक पद्मात्मन्याच्या पुत्राने हे पहाताच ताबडतोब आज्ञा दिली अन् प्रवाहाच्या तुटत्या बांधावरून येणाऱ्या लोंक्याप्रमाणे पुढे घुसून सैन्याने सुशेम व त्याच्या सैन्याला घेरले-सुशेम पायुलभरही पुढे सरू शकला नाही. प्रधानमन्त्याच्या दलनायक पुत्राने सुशेमचं मस्तक कापले. तसथिलाहून आलेले सैन्य ताबडतोब शरण आले. क्षमा मागून ते मगधसेनेत सामील झाले.

शांतीला इच्छुक असणाऱ्या अन् लि.आर. क्षुब्धा असणाऱ्या आपल्या प्रधानमन्त्याच्या अशा प्रकारच्या हत्येमुळे अशोकला अपार दुःख झाले. त्याच्या स्थानावर अशोकने रथगुप्तची नेमणूक केली. आता कोणीच धनु न धरल्याने राज्यात शान्ति-सुखाची स्थापना झाली. अशोकने प्रजेच्या सुखसोयीची सर्व व्यवस्था केली. कसलीही अमरता कुठे विली नाही. जनतेलाही अशोकची शासनपद्धती फार आवडली वृद्ध जन म्हणत की-अशोक राजा चन्द्रगुप्त इतकाच समर्थ आहे.

अशोकच्या राज्याभिषेकासाठी ज्योतिष्यांनी एक शुभ मुहूर्त काढला. पण याचाबरोबर एक अडचण लुभी राहिली. विदीशादेवी बौद्धमताची होती. दरवारी पुरोहितांनी तिला महाराणी म्हणून स्वीकारायला यासाठी तयारी वर्षावली नाही

की, तिच्या हिन्दुधर्म साम्प्रदायात निश्वास नव्हता. याशिवाय असाही अलिकडेच ती फार आजारी होती. इतक्या दूरचा प्रवास धोक्याचा असल्याने तिला वैद्यांची अनुमती नव्हती. पण हे विचारात घेऊन राज्याभिषेक टाळणेही अशक्य होते. ज्योतिष्यांनी जोरदार प्रतिपादन केले की, असा मुहूर्त पुन्हा पाच वर्षांनीच लाभू शकेल. पण राणीवाचून अभिषेक करणेही अशक्य आहे.

ही सर्व सत्यपरिस्थिती ध्यानात घेऊन रथगुप्त अशोकला म्हणाला, “महाराज, मी घाई करत असल्याबद्दल मला क्षमा करा. विदीशादेवीची तन्वैत ठीक नसल्याचे आपण जणताच, आपले पुत्र युवराज महेन्द्र यांनाही बौद्ध धर्माचे सिद्धान्तच शिकवले जात आहेत. ज्या पुत्राला युद्धाबद्दल आस्था नाही,

तो पुढे राज्यरक्षण कसे करू शकेल याचा आपणच विचार करावा, राज्य वीरभोवले असते, हे आपणाला ठायूक असेलच. राज्याचं भविष्य ध्यातात घेवून आपण दुसऱ्या एकाद्या कन्येशी विवाह करणंच कुचित ठरेल. याशिवाय अन्य उपाय मला सुचत नाही” आपल्या या चिंतनाचा त्याने आग्रह धरला व शेवटी दुसऱ्या विवाहाला अशोकने मान्यता दिली. विवाह झाला व काही दिवसांनीच ज्योतिषांनी ठरवलेल्या मुहूर्तावर अशोकचा राज्याभिवेक थाटमाडाने साजरा झाला.

परंतु अशोक विदीशा व आपल्या दोन्ही अपत्यांना निसरू शकला नाही. विदीशा व मुर्खानंदाला त्याला काळजी वाटू लागली. हळुहळू त्यांची काळजी वाढत गेली. व

शासनसंघर्षी कामातली त्यांची आसक्तीही घटत गेली.

अशोकचा हा रोख पाहून प्रधानमन्त्र्याने सेनापतीचा सल्ला विचारला. तो सेनापतीला म्हणाला, “आपले महाराज नेहमी आपली प्रथम पत्नी विदीशा हिच्याबद्दल विचार करत असत. राज्यकारभारबद्दल खुदासीन असतात. असंच होत राहिलं अन् सिंहासनाचा त्याग करून परत बुजविनीला जाऊन ते शान्त जीवन जागू लागले. तर आश्चर्य करण्याजोगं नव्हे. आता आपलं कर्तव्य म्हणजे त्यांच्यात राज्यविस्ताराची आकांक्षा जागवायना हवी. अधिकाराची आग बडकोयला हवी, विजयोत्साह भुत्पन्न व्हायला हवा. युद्धात विजय प्राप्त करण्यानेच राजाचा उत्साह वाढतो. शत्रु-राजांचा जिकण्यात जो आनंद कोणत्याही राजाला मिळतो, तो वर्णनातीत, अशुभ अन् अनिर्वचनीय असतो.” प्रधानमन्त्री रत्नगुप्त सेनापती वीरसिंहला म्हणाला.

“आपले विचार योग्यच वाटतयत. संघी पाहून राजांमध्ये राज्यविस्तारची ज्योत जागवायला हवी.” सेनापतीनेही पाठिंबा दिला.

याच सुमारास अशोकाने मिळाली की, कलिंग देशचा राजा अनोरस मृत्यु पावला आहे. केवळ काही बुद्धपदस्थ अधिकारीच तेथील कारभार पहात आहेत.

कलिंगवर आताच हल्ला केला तर तो देश आपल्या राज्याला जोडून घेण्याची ही उत्तम संधी आहे, असे प्रधानमन्त्र्याला वाटले. राजाचा भुत्साह वाढवून राज्यकारभारात

त्याचे लक्ष गुंतवण्याची ही मामी संधी आहे असेही त्याला वाटले. ही मोठे जशोकच्या कानी घालायची योग्य वेळ ती पहात राहिला.

एके दिवशी मध्याकाळी अशोक बुघानात फिरत असता प्रधानमन्त्री त्याला म्हणाला, "महाराज, आपले पिता महाराज बिंदुसार अन् महाराज चन्द्रगुप्त कलिंग देश जिंकल्याने स्वल्प पहात असत. पण ते साकार होवू शकले नाही. कलिंग एक सुसंपन्न देश आहे. बोली, सुमावासारख्या देशाशी त्याचा व्यापार चालू असतो, त्या एका राजाशी अनेक देशांच्या राजांचे मैत्रीपूर्ण संबंध चालू असतात. त्यांच्यात एकतेची भावना सुद्धा आहे. बाता या देशाला राजाच नसल्याने शासकांमध्ये वेवनाच होण्याची शक्यता आहे. देश विच्छिन्न होण्याची शक्यता आहे. कलिंग जिंकण्याला यापेक्षा अत्यंत संधी दुसरी नाही."

सेनापतीही हतकात तेथे आला. अशोकने मन्त्र्याने बोलले ऐकले, पण काहीच कुत्तर दिले नाही गप्प राहून तो विचार करत राहिला.

24

"आपले सैन्य दोर्यकाळ कुठे लडलंय नाहीय, अतःच चातू राहिलं तर सैनिक आठशी बनावना घेऊन आहे. सैन्याला नेहमी युद्धाचे शिक्षण मिळत रहायला हवं. त्या अभावी भवूशी सामना करायची त्याची शक्ती नाहीशी होण्याची शक्यता आहे." अर्धून मधून लढायची संधी मिळाली तर सैन्याचं बळ वाढतं." सेनापती अशोकाचा उत्साह जागवण्याचा प्रयत्न करू लागला.

"ठोक आहे, कलिंगवर चढाई करण्यासाठी जरूर ती तयारी सुरू करा. प्रथम आपले मुसहूर कलिंगमध्ये पाठवून त्यांच्या सैन्याचे बळ, त्यांची संख्या, त्यांची शस्त्रे वगैरेजद्दस माहिती मिळवा. मंतर त्यांच्या शासकांमध्ये दुही माजवण्याचे प्रयत्न सुरू करायला हवेत. यासाठी ताबडतोब कामाला लागू." अशोक बोलला.

"अशी आज्ञा महाराज, आपल्या आज्ञेचं पालन अवश्य होईल." प्रधानमन्त्री आत्ताहाने म्हणाला, आपली आज्ञा कठोर लागू पडल्याने त्याला आनन्द झाला.

कलिंगवर चढाई करण्यासाठी भग्न समुद्र होवू लागला. **क्रमशः**

सत्कारयोग्य

बिक्रमरावाला निराशेचा स्पर्शही झाला नाही. आपल्या प्रयत्नात अक्षफत होत राहणारी प्रकला नाही, आपल्या कर्तव्य पालनात त्याने कसलीही कसर ठेवली नाही. त्याचा उत्साह तत्परता अजून द्विगुणीत होत राहिली. पुन्हा झाडाजवळ जाऊन त्याने श्व खाली अंतरवले व ते खांद्यावर टाकून तो पुन्हा मूकपणे स्मशान तुरुडू लागला, तेव्हा प्रेतातला वेताळ बोलू लागला, "या ब्रह्मण्य अन्धारात डोक्यात बोट घालूनही काही दिसत नसताना, तू इतके काष्ट का घेतत आहेस ? इतके कठोर परिश्रम कशासाठी चालवले आहेस ? शेवटी असं कोणतं ध्येय तुझ्यासमोर आहे, की जे साधण्यासाठी इतका वाटापिटा चालवला आहेस ? राबनैतिक निष्ठात सल्ला देण्यासाठी राजाबरोबर मन्त्री असता, युद्धलंघात सहाय्य करणारासाठी सेनापती असतो, ऐहिक अन् भाव्यात्मिक

वेताळ कथा

25

चित्तनावाचत शंका अुपस्थित होतात, तेव्हा अका निरसनसाठी त्यांच्याजवळ पडेल लोक असतात माझी छात्री आहे कि तुझ्या दरबारात अशा विरगजांची कमतरता नसेलच. पण त्यातही काही नक्कीच असे असतील की जे स्वतः चा स्वार्थ माधण्यासाठी करीनाही आधार नसेलेल्या सगल्या अुकलून काढतात अन् संतुष्ट होतात. त्यासाठी ते निश्चिन्निच परिस्थिती निर्माण करतात अन् तऱ्हेचे अपद्वेष करतात, मला शंका आहे, की तुम्ही अशा एकाद्याच्या दुष्प्रभावाखाली हे कृत्य करत आहोत ! माझ बोलणं खरं असेल तर तुला सावध करण्यासाठी पैतल नावाच्या एका मूर्खाला गोष्टी भी तुला सांगते, ती ऐकताना तुला थकवाही थोडा कमी होईल, ऐक नीट."

आणि वेताळ गोष्ट सांगू लागला-

खूप पूर्वी शतभोज नावाचा एक राजा होता, तो कलापिय असून विविध विषयातले दर्दी महापंडित त्याच्या दरबारात असत, शतभोज गाईत तिथे आपल्या पंडितांनाही घेऊन जाई. कुरसत मिळेल, तेव्हा तो त्यांच्याशी चर्चा करून ज्ञान मिळवी.

त्या राज्यात प्रसिद्ध नावाची एक जमा नैसर्गिक सौन्दर्यासाठी प्रख्यात होती शतभोज एकदा आपल्या पंडितपरिवारासह त्या ठिकाणी गेला व तेथे त्याने तंबू अंभे करवले. राजा व परिवाराच्या मदतीसाठी गावातले प्रमुख तेथे आले.

गावात पैतल नावाचा एक मूर्ख राहत असे 'आपणात माझी नाही जगात कुठला विषयच नाही' अशी त्याची स्वतः बाबत धारणा होती. गावचे पंडित त्याच्याशी वादविवाद करायला तयार नसत, कारण ते त्याला मूर्ख अन् शुष्क वाद घालणारा समजत असत. त्याची बडबड ते शान्तपणे ऐकून घेत, पण यामुळे पैतल असे समजू लागला की, आपल्याइतका बुद्धिमान कोणी नाहीच.

पैतलची प्रमिला नावाची एक अतिशय देखणी बहिण होती, जणू देवलोकातून अवतराव उतरून आलीय ! गावचे अनेक तरुण तिच्याशी लग्न करायचे स्वप्न पहात असत ते सर्वजण पैतलशी गाळगोड बोलून त्याला खूब करण्यासाठी स्तुती करून खूप चढवून ठेवत. त्यामुळेही पैतल अधिक गर्बित बनला. शान्तिभोज महाराज गावबाहेर हरे ओकून असल्याची खबर पैतलला मिळाली.

त्याच्याबरोबर त्यांचा पंडित लोकांचा ताफाही असल्याचे त्याला कळले. तो ताबडतोब जाऊन पंडितांना भेटला आणि म्हणाला, "हे पंडितहो ! आमच्या गावच्या पंडितांनी एकमताने ठरवले आहे, की गावात माझ याइतका विद्वान अन्य कोणीच नाही. सर्व युवक माझी खूप स्तुती करतात जीवनात मी खूप काही मिळवले, पण माझी एक इच्छा अुरलीय. ती इच्छा म्हणजे दरवारी पंडितांकडून माझा हत्कार व्हावा."

पंडितांनी त्याला खरोखरच मोठा पंडित मानून त्यांना माहीत असलेल्या शास्त्रावहलचे काही प्रश्न विचारले. त्याची परीक्षा घेतली. पैतलने दिलेली भुत्तरे ऐकून ते म्हणाले, "तु तर अगदीच मूर्ख आहेस तुझी चेष्टा करण्यासाठीच गावचे लोक तुझी स्तुती करता असतील !" अन् भंतर त्याची नन्नापैकी टिपल केली.

पैतल यामुळे रागावला तो म्हणाला, "आजपर्यंत कुणी कधीच माझी परीक्षा नाही घेतली अन् कोणी अशी टवाळोही केली नाही, मी फक्त 'आपला सत्कार करा' इतकच म्हटलं होतं. मला प्रश्न विचारा, असं थोडंच म्हटलं होतं ? तुम्हाला तर इतकही ज्ञान नाहीय, मला तर हेच समजत नाहीय, की तुमच्यासारख्या असामी लोकांना राजानं दरबारात स्वागत कल दिलं आहे" त्याच्या या तिरंदा बोलण्याचा पंडितांना जराही रग आला नाही ते शान्तपणे म्हणाले, "बंधो, तुझ्या या प्रश्नांना उत्तर आम्ही देऊ शकत नाही. शेजारच्या तंबूत बुद्द महाराज आहेत, त्यांनाच जाऊन विचार ना."

अशा प्रकारे पैतल रानाला भेटू शकला. शतभोजच्या सुन्दर रूपावर मोहित होऊन तो म्हणाला, "महाराज, तुम्ही किती छान दिसताय ! पण आपण आपल्या दरबारात असल्या अयोग्य लोकांना का बरं स्थान दिलंत ?"

त्याच्या बोलण्यावरून पैतल बुद्धिहीन व मूर्ख असल्याचे शतभोज राजाने ओळखले तो म्हणाला, "माझ्या पंडितांमधे काय दोष दिसला सांग बरं ?" त्याच्या बोलण्यात कुतुहल होते

"त्यांनी माझा सन्मान करायला नकार दिला, हाच तर त्यांचा अयोग्य स्थाना चांगला धडा द्या अन् माझ्या सत्कार करा, नाही तर त्यांना दरबारातून हाकलून द्या," पैतल स्पष्ट शब्दात बोलला.

“आता तू म्हणालास, तस मी केल नाही, तर काय करशील तू ?” राजा शतभोज त्याला जास्तच चिडवत विचारू लागला, काय उत्तर द्यावे, हे लगेच पेंतलला समजेना, तो काही विचार करण्यापूर्वीच राजा म्हणाला, “बोल ना, विचारात का पडलाय ? मी तुझ ऐकल नाही, तर काय करशील तू ?”

राजाचे तऱ्हेण कधी कधी त्याला चिडवताना असले प्रश्न विचारात असत, अन् अशा वेळी त्यांना धमकावत तो म्हणू की, ‘आपल्या बहिणीचं लग्न तुझ्याशी करून देणार नाही.’ अन् मग ते त्याचे ऐकत असत हे सारे आठवून पेंतल अन्तरला, “मी काय करीन हे माही सांगणार, पण काय करणार नाही ते माझ मागतो ऐका, माझ बोलण ऐकलं की बास, खुद्द महायज्ञ हो ताल्ल्यावर येतील !”

“ठीक आहे, सांग तर !” महाराज

म्हणाले,

“तर मी आपल्या बहिणीचं लग्न तुमच्याशी करून देणार नाही, समजलं ?” पेंतलची ही धमकी ऐकून शतभोज हसू लागला, पण असल्या शावाची बहीण आहे तरी कशी-असे कुतुहल राजाच्या मनात जागे झाले, तीही मूर्ख असेल तर तिच्याशी बोलून थोडी करकणूक करून घ्यावी अशा उद्देशाने राजा म्हणाला “तुझ्या बहिणीला एकवार पाहीलं मी अन् मग तुझ्या सत्कारावरून विचार करीन, ठीक आहे ?”

पेंतलने आपली कबुली दिली, शतभोज त्याच्या घरी गेला अन् त्याची बहीण प्रमिला हिचे मौन्य पाहून तो अवाकच झाला ! देवलोकीचीं अप्सराही हिच्यापुढे काशीच नाही, असे त्याला वाटले. थोडा वेळ तिच्याशी गप्पागोष्टी केल्यानंतर राजाच्या लक्षात आले की, ती काही आपल्या

भावासारखी मूर्ख नाहीय, खुलट तिचं व्यवहारज्ञान वाखाणण्याजोगेच आहे !

“तुझ्यासारखी सुन्दर कन्या महाराज वनावो हेच न्याय्य होईल, माझ्याशी विवाह करणं पसंत आहे का तुला ?” शतभोजने तिला विचारले,

पण मध्येच हस्तक्षेप करत पेंतल म्हणाला, “महाराज ! आधी आपल्या वरबारी पंडितांकडून माझा सत्कार करावा, अन् मगच विवाहाच्या गोष्टी बोला कबूल ?”

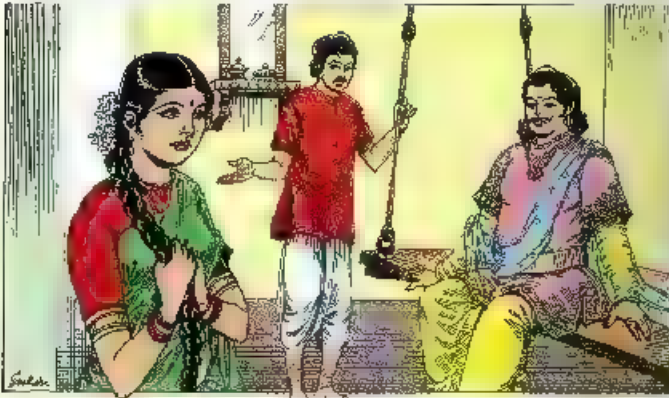
शतभोज म्हणाला, “आम्हा दोघांना हा विवाह मान्य असल्यावर मध्ये पणनारा तू कोण ? हवं तर थोडफार धन देईन, त्यात सतुष्ट रहा, अुगीचच कमल्यातरी माणण्या करून स्वतःचा जीव दोक्यात घालू नकोस,”

पण राजाला प्फावूत करत प्रमिला म्हणाली, “महाराज, हा माझा सख्या मोठा भावू आहे, त्याची इच्छा काही फार मोठी

इच्छा म्हणता येणार नाही, आपणासाठी तर हे असाध्य नव्हेच, आपणाला जर सहर्ष, हृदयपूर्वक स्वीकार करायचा असेल, तर माझ्यासाठी एवढीही नाही करू शकणार ?”

शतभोजला तिचे म्हणणे योग्यच वाटले, तिची विनंती त्याने मान्य केली, तबूत फरतल्यावर त्याने पंडितांना पाचारण केले अन् धडलले सर्व मागिले, नंतर तो म्हणाला, “प्रथमदृष्टीनच प्रमिला मला फार सुन्दर वाटली, आम्हा दोघांचं लग्न व्हावं यासाठी मला तुम्हा लोकांची मदत हवी.”

पंडीत तर एकमेकांच्या तोंडाकडे पाहू लागले, त्याच्या मनात आले की- आपल्यासारखे महान् पंडित जर पेंतलसारख्या मुर्खाचा सत्कार करतील, तर जग महाराजांच्या कलापेमाला हसणार नाही का ? एका स्त्री साठी राजाचं वसं पतन सर्व प्रकारे अपमानजनक नव्हे का ?

‘आपणाकडून हे घडणार नाही’ असं पंडितानी राजाला कळवले असं करायला राजाने भाग पाडलं तर ‘बाम्ही सर्वचक्षण जखार नोडून जायू’ असेही ते म्हणाले. शतशः वानर काहीच नोडू शकला नाही. प्रमिलाला तो विसरूही शकेना. मनातल्या मनात तो दुःखी राहिला. प्रमिलांना हे समजल्यावर तिने परिवाराला आपणाकडे बोलावून घेतले. सर्वांना अद्भुत ती म्हणाली, “आपण महापंडित आहात असं ऐकून आहे मी. पण आपलं पांडित्य राजाच्या सुपयोगी पडू शकलं नाही, हे फार विचित्र आहे.”

चकित होऊन पंडित म्हणाले, “आमचं पांडित्य नेहमी राजाच्या सुपयोगी पडत असतं. मूर्खाच्या बहिणीच्या लग्नाबाबत आज ते राजाच्या सुपयोगी पडत नाहीत.”

प्रमिलाने विचारले, “अस काय ?”
“हा विवाह होणार असेल तर आम्हाला तुमच्या भावाचा सत्कार करावा लागेल, अयोग्य व्यक्तीच्या सत्कार करणं हा पंडितांचा धर्म नव्हे” ते अन्तरले.

“मी धाबित करून दाखवीत की तो सत्कार योग्य आहेच मग करता सत्कार ?” प्रमिलाने विचारले

“तुमच्या भावाला तर कसल्याच विषयाचं ज्ञान नाहीय, त्याची योग्यता काही धाबित करू शकाल तुम्हो ?” पंडितानी प्रश्न टाकला.

प्रमिला हसत म्हणाली, “त्याची योग्यता मिद्ध करण्यासाठी तो एकाका क्षेत्रात ज्ञानी असावा, याची आवश्यकता नाहीय, माझं व्यवहारज्ञानच त्यासाठी पुरेसं आहे.” यानंतर विवाहासाठी इच्छुक असणाऱ्या अनेक राजकुमारांनी तिला दिलेल्या वस्तु तिने पंडितांना दाखवल्या तर्ज घेऊन निरमिताळ्या डब्यांमध्ये ठेवलेल्या होत.

एका पेटीत कडुलिंबाची एक काडी होती. एका युवकाने ती प्रशान्त देशातून पाठवली होती, तिथे चंदन रूप मिळत असे. प्रत्येक कामासाठी त्याचा सुपयोगी केला जाई. पण कडुलिंबू क्वचितच आढळत असे. तेव्हा तिथे ही काडी फार मूल्यवान मानली जाते.

दुसऱ्या एका डबीत एक नॉब्याची अंगठी होती. त्या देशात सूपशा सोन्याच्या खाणी होत्या. स्वयंपाकाची माडीही तिथे सोन्याची असत. पण दागिन्यासाठी तिथे सोनं वापरत नसत. त्याऐवजी नॉब्याचा सुपयोग केला जाई. तेच मूल्यवान मानले जाई नॉब्यावर

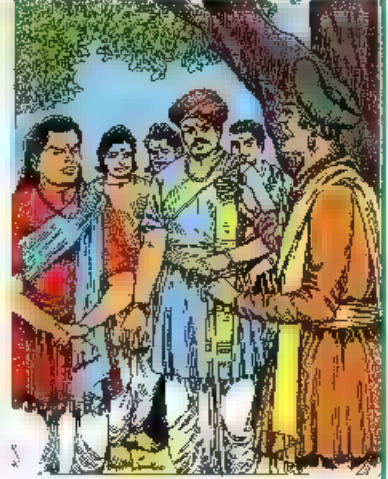
चटकन डग पडतात म्हणून तिथे मिश्रणांचा शाध लावला गेला. तांब्यात थोडंसं मीनं मिसळतात. ही तसलीच अंगठी आहे. आपल्या सोन्याच्या अंगठीपेक्षा त्या देशात या तांब्याच्या अंगठीचेच मूल्य अधिक.”

आणखी एका पेटीत एक सुन्दर दिसणारा काळशाचा स्फटिक होता. त्या देशात पाहू तिथे हिरेंच हिरे असत, पण काळसा फार कमी मिळे त्यामुळे तिथे या स्फटिकाचे मूल्य हिऱ्यापेक्षाही अधिक असे.

प्रमिलाने अशा सर्व वस्तु दाखवल्या. रेशमी कंबांही मूल्यवान अशी हातमागाची वस्त्रे दाखवली. अंतिम चिचकलेच्या नमुन्यांपेक्षाही महत्त्वपूर्ण व प्रभावशाली मानल्या गेलेल्या केवळ वाकड्या तिकड्या रंगा जोडलेली चिन्हे दाखवली असल्या मूल्यवान वस्तु पाहून पंडितांना बचंबा वाटला “असल्या वस्तुच वैशिष्ट्यच फक्त आम्ही कधी कधी एकलं होतं, पण प्रत्यक्ष अशा वस्तु पहाण्याचं भाग्य आम्हाला तुमच्याकडच लाभलं. फार भाग्यशाली आहात तुम्ही !”

“आपण सर्व तर महापंडित आहात आता तरी माझा शिवाचं मूल्य ओळखा. त्याचा सत्कार करून महाराजांशी माझा विवाह घडवून आणा.” प्रमिलाने विनंती केली

“तुमचं बोलणं तरीही विचित्रच वाटतंय. केवळ या वस्तु दाखवल्याने तुमच्या भावाला योग्यता काही प्राप्त होणार ? जरा जुलासा करा कर ?” पंडित बोलले प्रमिला हात जोडून म्हणाली, “महाशयहो ! आपण पंडित, पात्र आहात. माझी परीक्षा

घेण्यासाठीच मला असं विचारत आहात माझी खात्री आहे की, माझा आशय तुमच्या ध्यानात नक्कीच आला असावा” प्रमिला नसतने दाखली.

पंडित दाबडतोव विचारात पडले. एक-दोन क्षणानंतर एक वृद्ध पंडित हसत तिच्या शेक्यावर हात ठेवून आशीर्वाद देत म्हणाला, “सुलो, तुझ्या बोलण्याने आमचं गर्वहरण झालंय. एका मूर्खाचा सत्कार का व कसा करावा हे आम्हाला समजलं असतं, तर महाराजांना क्षणभरही दुःख वाटलं नसतं, मूर्खाच्या सत्कार-योग्यतेबद्दल अजब-इतकं चमकृतीपूर्ण कोणी बोललंच नाही. तुझ्यासारखी बुद्धिमान स्त्री महाराजांनी बनणं, हे पत्रचं सौभाग्यच ! आम्ही आता निश्चय केलाय की तुझ्या भावाचा सत्कार

करावाच." अन् त्याने अन्य पंडिताकड पाहिले.

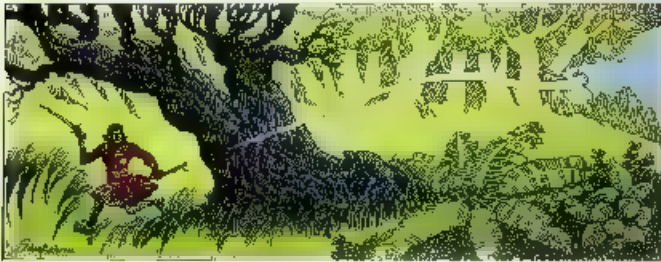
प्रमिला सर्व चमत्कारिक वस्तु दाखवून काय सांगू इच्छितेय हे सर्व पंडितांनी ओळखले. मस्तक हलवून सर्वांनी टाळ्या वाजवल्या

इतकी गोष्ट सांगून वेताळने विक्रमपुत्राला विचारले, "राजा मूर्खही सन्मानयोग्य असतो, अन् पंडितांनी मान्य केले. अतःचोपच्या ब्रह्मराज्या असल्या पंडितांबद्दल काय बोलाव ? असं वाटतंय की, प्रमिलेशी निवाह न करता येण्याबद्दलचं राजाचं दुःख पाहूनच केवळ त्यांनी त्याला खूश करण्यासाठी एका मूर्खाचा सत्कार करणं मान्य केलं असावं, मूर्खतेला मान देणं, म्हणजे पांडित्याचा अपमानच की काहीही असो, अडचण लवकर सोडवण्यासाठीच या पंडितांनी निष्कारण हा असंबद्ध, अन्याय निर्णय घेतलाय, प्रमिलान आपल्या शेटी दाखवून पंडितांना काही सांगायचा प्रयत्न केला का हे मला वाचायचं आहे, का तिन त्यांना फक्त धर्मान टाकण्यासाठीच हा डाव खेळवून पाहिला ? वृद्धानं तर तिच्या कमळकृतिपूर्ण

बोलेण्याची वाहवा केली अन् इतरांनी माना हलवून पाठिंबा बिला. हे सर्व काही हास्यास्पद नव्हे का ? अतः माहीत असूनही गप्प राहिलास, तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडे-तुकडे होतील."

विक्रम अत्तरला, "कचित आढळणाऱ्या वस्तु जगात सर्वांनाच आकर्षक वाटतात. आकर्षणाचा अर्थ असतो प्रशंसनीय अन् मूर्खबाध. निरनिराळ्या देशात प्रचलत नृत्यनानं, पण आपल्या देशात अगदीच भूखंडीन वस्तु दाखवून प्रमिलाने काहीशा विविध पद्धतीने मागितले की कचितच आढळणाऱ्या महापंडिता प्रमाणेच असदी दगडासारखे मूर्ख ही सन्माननीय असतात, वृद्ध पंडिताच्या ध्यानत आले की मूर्खाचा सत्कार करून आपण त्याचा मूर्खपणा मोठा करून दाखवणार आहोत, त्यामुळेच त्याने हे सत्यही घोषित केले की, प्रमिलासारखी विवेकी सी महाराणी बगली तर पूजा जास्तच सुखी होईल."

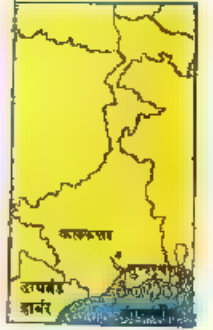
अशा प्रकारे राजाचे मोठे भोग करण्यात सफल झालेला वेताळ प्रेतासह गायब होवून पुन्हा झाडावर जाऊन बसला

समुद्रकिनाऱ्यावर सडल - २६

मुन्दरखन व त्याच्यापुढे

भासाहन मोठा राधा • पिचकता गौरवसेन

कलकत्त्याहून बाण अलीपुर (अलीघाट) येथे रवाना होऊ. भारतात किती लोकांची पहिली घल्ली १८०० च्या दशकात इथे बसली होती म्हणून हा भाग च्याप्या यात्रेन नावाने प्रसिद्ध आहे. हुगली किंवा गंगा दक्षिणेकडे वळताना हायमंड हार्बर येथे तिचे हाथ रूपच रुंद होऊन नदी मुख निर्माण होते. एके काळी ईस्ट इंडिया कंपनीची अंहाजे येथे नागरजां जाय अस्त एण बासा तर प्रवासांची ने आंग करणाऱ्या मोट्या मोटी शिपा रेंडी नावाच्या पाता पाचा भुपयोग करतस

अयमंड हार्बरच्या दक्षिणेला जगातील सर्वात मोठा विभुज प्रदेश आहे. गंगा व त्याच्या पूर्वोक्तीन वहाणुषा मद्याच्या असंख्य लहान मोठ्या प्रवाहानी हा निर्माण झाला आहे. सो नद्यांतून वाहून येणाऱ्या अनाढन्य गाळापुढे येथे नवी नवे नवे पार लागण्याने तयार होत असतात. विशेषत विभुज प्रदेशाच्या पूर्वे भागात. भट्टराज्या हिशेने विभुज प्रदेशात कलकत्त्यापासून अंगान भुपसागतापर्यंत विभागल असे बरतोचे जंबल व दलदलींच प्रदेश आहेत याचे क्षेत्रफळ १५,००० वर्ग किमी असून हे जगातील सर्वात मोठे बरत दलदली जंगल मॅनग्रोव्ह) आहे मा जंगलाचे नाम आहे मुन्दरखन याचे दोन वर्ग आहेत १ मुन्दर खान व मुन्दरी नावाच्या मुळांचे जंगल. एक-एकाचे मुन्दरखन हे कलकत्त्याचे फुफ्फुस आहे. कारण की ते कलकत्त्याला ऑक्सिजनसह पुरवठा करते. हे वन नैसर्गिक बांधाचे काढणी करणे ही बरानवने पक्कती, तर भरतीच्या वेळी जुळणाऱ्या सुतान समुद्री लाटांनी कलकत्ता शहर गिळून टाकले असते

मुसवटा पालवले बोली

प्राणीजन्य प्रकार देखावा करोडो सुक्ष्म जीवांमुळे-कलकलामुळे खरीन्त्या दिवसत रापी हे जंगल झगमगत्या परीलोकासारखे भासते. या वनानवनाच्या मुखांची बाव्यासारखी टोकदार मुठे पाण्याच्या वर येऊन ओक्सिजन शोषतात, तावाशी हे भासं चुकवत सावळगिरीने आपल्या नावा चानवतात. खाऱ्या वलवली आभात सुफरी, गोडान, गेरुवा व धुंधल वृक्ष व केवा गवस कुणवते.

इथे आढळणाऱ्या वन्यजीवांतून विविध प्रकारचे जीव एकत्रितपणे जगात अन्यत्र वदचितच पहायला मिळतील. ऐटबाज रॉयल बंबाल टायगर, भयंकर भगरी सुसरी, शार्क माते, दुर्लभ अशा लॉव्हेटर पापी, तन्हाऱ्हेचे पक्षी, घोरपट्टी, मासे, कासवे साप, मधुमाश्या खोकडे गोमलगावी व कित्येक जातीचे कजा वसलेले व नसलेलेही प्राणी इथे रहातात. सुन्दरवनातल्या वाघांची संख्या ३०० ते ५०० पर्यंत आजभा वलेली आहे. जगातल्या अन्य कोणत्याही प्रदेशात वाघांची इतकी वास्त वस्ती नाही. जमीन पाणी दोन्हीवर रहमची वा वाघांना सवय आहे, ते खांब अंतर पोहू शकतात, मधे व भासे पळडण्याचा व्यवसाय करणारे सुन्दरवनातले रहिवासी असे मानूनच जालतात की आपल्यावर केव्हाही वाघाचा हल्ला होऊ शकेल. वाघांची कित्येक तर, होण्याच्या मागील जाजूस वेहऱ्याचा

मुखवटा लावतात. कारण असे मानले जाते की वाघ महसा माणसावर समोहन हल्ला करत नाहीत जंगलात शिरण्यापूर्वी ते वाघांची देवता व वनांचा अधिष्ठाता 'दक्षिणी राय' याचे स्मरण करून आशिर्वाद मागतात.

सुन्दरवनात भगवानी जंगलतोड होत असे शंवयी त्याला 'संरक्षित जंगल' जाहीर करण्यात आले होते, सज्जनाखाली व ताधियन वा डूषाना 'अभयारण्य' बनवले आहे. १९७२ मध्ये व्याघ्र परियोजना (टायगर प्रोजेक्ट) सुरू झाली, काळाच्या शिकारीवर बन्दी घालण्यात आली आणि त्यांच्या बुध्दवस्त होत जाणाऱ्या निवासस्थळाच्या रक्षणासाठी पाझून खुचलले गेले. १९८४ मध्ये या वनानवनांना राष्ट्रीय-जुटान व व्याघ्र अभयारण्य बनवले गेले. वैज्ञानिक पद्धतीने व्यवस्था करण्यात आलेले व 'विश्व-वास्त' म्हणून

हीम 'शोषण' जेव्हा राखण

स्थान विळानले सुंदरवन हे जगातील पहिलेच वनानवन होय

पंगेच्या तोंडाशी सुन्दरवनात जी १०१ बंटे आहेत त्यातले सर्वात मोठे म्हणजे मायार द्वीप इथले जवळजवळ सगळेच वनान वन तोडले गेले होते. कात्रि रवीन्द्रनाथ नेहमी इथे फिरायला येत त्यानी आपली बरीचशी स्मृतिपिक पत्रे व गीते इथेच लिहीली असे म्हणतात.

जेटाच्या दक्षिण टोकास गंगासागर म्हणतात. मकर संक्रांतीच्या (१४ जानेवारी) दिवशी हजारो हिन्दू तीर्थयात्री इथे गेलेत स्नान करवात. स्नानानंतर ते कपिलमुनीच्या दर्शनाला आठून पूजा करतात हा मेळा तीन दिवस चरतो.

१८२४ मध्ये स्थगना करण्यात आलेला एक बीपस्तेन येथे असून अजूनही तो सुपरोगात आणला जातो. समुद्रसपाटीपासून हा ३६ मीटर उंच आहे. स्वच्छ वातावरणात राग्या प्रकाश १६ कि.मी घूरकभन विवू शकतो.

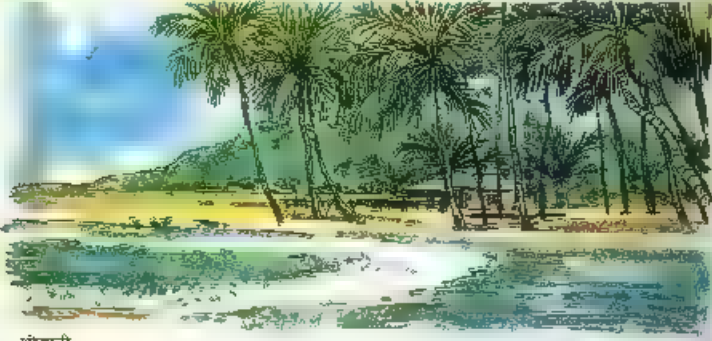
कलकत्या पासून १,००० कि.मी. अंतरावर बंगाल सुपसागरात पोर्त ब्रेजर ही अन्दमाल निकोबारची राजधानी आहे. हा द्वीपसमूह भारताच्या पूर्वेकिन्याला समोतर असून मध्ये मध्ये तुटलेल्या पट्टी-धवागे ७८० कि.मी. लांबीत धनुषाकार पसरलेला आहे. सर्वात अत्तेकडील बेट लण्हाकाफ हे मिथान्सारपासून १९० कि.मी. वर आहे व सर्वात दक्षिणेकडील बेट ग्रेट निकोबार पासून इण्डोनेशिया केवळ १५० कि.मी. वर आहे.

असे म्हणतात की अन्दमान हे नव हुण्डुमान या शब्दापासून बनले आहे. मलय लोकांना या द्वीपांचा दीपकाळापासून परिचित असून, ते यांना 'हुंडमान' म्हणत असत, त्यांच्या भाषेत रामायणातील हनुमान

गंगासागर कीड कपिलमुनीचे प्रविष्ट देवालय

अंधारानी

याचे हे नाव आहे. (मिथ्यास्वारपासून इण्डोनेशिया व कंबोडियापर्यंत रामकथा खूप प्रचलित आहे.) निकोबारला पुराणकालापासून नक्षत्रम् (नग्यांचा देश) म्हणत असत. इथले मूळ निवासी नंगे (नागाडे) रहात असत, म्हणून हे नाव पडले असावे. १५ व्या शतकात पोर्तुगीज इथे आले. ते याला सकुबार म्हणत त्यावरून पुढे निखंबार झाले.

ब्रिटिश शासनकाळात शिक्षा झालेल्या अपराध्यांना इथे पाठवले जाऊ लागले. १८५७ च्या बंडात भाग घेणाऱ्या हुबारी मैनिर्कांना व राजबंद्यांना येथे हकताक सरायला पाठवून देण्यात आले. या बेटांना 'काळे पाणी' वहे म्हणत, हे नाव यंलाच लोकांच्या अंघावर काढा बुधा राहिले. इथले पाणी काढे व वारे म्हणत असत अनेक स्वातंत्र्य सैनिक इथल्या सैन्यावर जेलमधे दीर्घकाल बंद होते.

स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर तोळंबर १९५६ मध्ये अन्तर्गत निकोबार ला केंद्रशासित प्रदेशाचा दर्जा दिला गेला.

अंधारानी कोळी मास पकडत असताना

गोविन्दची अक्षलहूशारी

गोविन्दने मिठाईचे दुकान चालवून खूप कमाई केली. अनूनही कमवत होताच रत्नमाला ही त्याची एकुलती एक मुलगी असल्याने तिच्याशी विवाह करणारा त्याच्या इस्टेटोचा एकटाच वारस बनणार होता त्यामुळे हे नाते जोडण्यासाठी त्याच्याकडे मोक येत राहत.

गोविन्दही योग्य वर शोधण्यासाठी जोरवार प्रयत्न करत होता. त्याने शरदच्या मुलाबद्दल चौकशी केली. सर्व माहिती मिळवल्यानंतर त्याला हे स्थळ योग्य वाटले तो शरदला म्हणाला, "असं पहा, माझी एक लहानशी विनंती. आहे. स्थळ पक्कं करण्यापूर्वी तुमचा मुलगा माझ्या घरी आला तर बरं होईल. त्याला मेजवानीला बोलावून मी त्याचा अपमान करणार आहे, असे कृपा करून समजू नका. मला असं करायला एका ताधूनेच आदेश दिलेला आहे तो म्हणाला

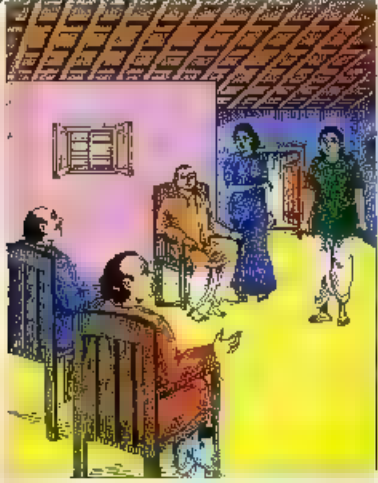
की मुलाचं जेवण झाले की दुसऱ्याच क्षणी मी तुला मुलगा तुझ्या मुलीला योग्य आहे की नाही याचा निर्णय घेण्याची शक्ती देईल." बसं झालं की सर्व शुभच होईल असंही सावू म्हणाला.

गोविन्दच्या या बोलण्यावर शरद आश्चर्यात पडला, पण तसे करण्यात मुकताल तर काहीच नाही अशा चिंत्ताने त्याने मुलाला गोविन्दकडे पाठवले. गोविन्दने दुपारपर्यंत त्या तवणाला शण्यात रंगवले, नंतर रुचकर जेवण त्याला वाढले जेवण झाल्यानंतर तो म्हणाला, "बंटा, मला वाटतंय की, माझ्या मुलीचा तुझ्याशी विवाह न व्हावा यानेच दोघांचही कल्याण आहे. बापत्या पित्यालाही ह्या निरोप दे, त्यांना म्हणावं मला समा करा."

शरदचा मुलगा निराश झाला पण करणार काय ? मुकाट्याने तो तथ्य निघून गेला,

जीनल नामजारी

घामंतर आपणही तीन मुलांना गोविन्दने आपल्याकडे जेवायला बोलावले अन् त्यांनाही अयोग्य ठरवून परत पाठवून दिले. तरुणांच्या किंवा त्यांच्या आईवडिलांच्या ध्यानी घेईना की शेवटी गोविन्दला जावयात कसली योग्यता असायला हवी आहे ! त्यांना असेही वाटले की, 'अरे योग्यता पारखायची ही काय रीत झाली ?' ते त्यांच्याशी भांडू शकले असत तरीही अशाकरता गप्प पाहिले की, गोविन्दने त्यांच्या मुलांना भोक्कनावाटी नण्यवाची परवानगी त्यांच्याकडून आणायची घेतलेली असे.

एके दिवशी गोविन्दचा स्वतःचा साम मित्र राधाकृष्ण त्याला भेटला, त्याने विचारले, "हा काय प्रकार आहे गोविन्द ? ऐकलं की तू आवई बसू पहाणारांना घरी

बोलावून स्वादिष्ट जेवायला घालतोस ?"

गोविन्द हसून म्हणाला, "साक्षूनं मला शपथ घातली आहे की योग्य जावई मिळोपर्यंत हे सारं गुप्तच ठेव. तब्बल आपणही थोडे दिवस घोर घर "

राधाकृष्णही यावर हसतच म्हणाला, "ठीक आहे, तसंच होऊन ये ! पण हां, सीतापुरला माझी एक बहीण रहाते, हे तुला माहीतच आहे मला वाटतं, तिचा तिसरा मुलगा तुझ्या मुलीयोग्य आहे. त्याला जेवायला बोलवायचं की नाही, हे तूच ठरवायचं आहेस."

"बोलावीत तर ! छान भेजवानी देईन आपण बोधं बुद्धाच जाऊ अन् मुलगा बरा वाटला तर जेवायला बोलाऊ." गोविन्द म्हणाला.

राधाकृष्णने गोविन्दने म्हणणे मान्य केले दोघे मिळून सीतापुरला गेले, जयाबाबत बोलणी केली अन् जेवायला येण्यासाठी निमंत्रण दिले. रामेशचे आईबाप तर ऐकून चकित झाले, तरीही त्यांनी आपल्या मुलाला जायची परवानगी दिला.

रमेशला घेऊन ते गावात आले, तेव्हा गोविन्द म्हणाला, "बेटा रमेश, आज रात्री तू आपल्या मगमाकडे रहा, बुद्धा सकाळीच ये माझ्या घरी." तसेच तो राधाकृष्णला म्हणाला, "आपल्या भाव्याबरोबर बुद्धा तुली ये जेवायला."

दुसऱ्या दिवशी राधाकृष्ण रमेशला बरोबर घेऊन गोविन्दकडे गेला. गोविन्दने दोघांना पुढच्या खोतीत बसवले अन् खूप वेळ त्यांच्याशी गापा भारत बसला, राधाकृष्णच्या

पोटात कावळे ओरडू लागले, तो गोविन्दला म्हणाला, "खूप भूक लागलीय आता, बजून स्वयंपाक तयार नाही झाला का ?"

त्याची क्षमा मागत गोविन्द म्हणाला, "जेवण रुचकर बनायला हवं ना, मग बुशीर तर होणारच, मधल्या वेळात दोघं एक एक मलास दूध प्या हवं तर !"

पण सकार देत रमेश म्हणाला, "जेवायच्या अगोबर काहीही न जायची प्यायची माझी सवय आहे हवं तर मगमांना द्या दूध "

राधाकृष्णही भाव्याचे समर्थन करत म्हणाला, "मलाही तकीय दूध." अर्ध्या तासाने जेवायला बसायला सांगितले गेले तीन नव्हेची पक्काने, तीन तहचे विखट पदार्थ व पापड आदि तीन ताटात वाढले गेले, दोघांना बसायला सांगून गोविन्द स्वतःही एका ताटासमोर बसला राधाकृष्ण आपल्या दोस्तांशी बसला.

परंतु आधी खाली व खमताच रमेश म्हणाला, "सगळं खूप वाढलंय स्वादिष्ट तर असेलच, पण मला इतकं सगळं खायला जमणार नाही, अगोबरच थोडं थोडं काढून ठेवलं तर बर होईल."

"असं काय बोलता आहेस ? दगडपुढ्या पचवायचं बघ आहे तुझं !" असं म्हणत गोविन्द पदार्थकमी करायला नकार देत होता.

पण रमेश हसून म्हणाला, "कधीच जेवायची सवय आहे माझी, तमं केल्यानं पचनशक्ती जास्त काळपर्यंत आपलं रक्षण करत रहाते, हे तर आपणही जाणत असालच म्हणा ?"

गोविन्दने सांगितल्यावर त्याची मुलगी रत्नमाला रमेशच्या ताटातले काही पदार्थ काढून घेऊन गेली. आता ताटात वाढले असलेले सारे रमेशनं खाछे. गोविन्द व रामकृष्ण यांच्याअगोबरच त्याने आपले जेवण संपवले.

भोजन कार्यक्रम संपल्यावर गोविन्दने पानांचा दळा रामकृष्णच्या पुढे केला अन् रमेशला म्हटले, "पदार्थ आवडले नाहीतस दाटतंय ?"

उत्तर द्यायला रमेश संकोचत होता पण ताडला ज्ञाने त्याला म्हणावेच लागले की तीन पदार्थ चवदार नव्हते. अन् त्या त्या पदार्थात काय काय मिसळले असता चांगले बनले असने हे ही सांगितले.

त्याच्या बोलण्यावर खूश होत गोविन्द

म्हणाला, "रामकृष्ण, साधू म्हया कागत सांगतोय की, हाच मुलगा माझ्या मुलीसाठी योग्य वर आहे."

जास्त जेजत्यामुळे जीराने खासाच्छवास करत रामकृष्ण म्हणाला, "साधूंचे नाव ऐवून तुंच काही विचार करू लागलास, हे मी ओळखलेय. सांग काय विचार होतं तुम्हा ? गोविंद हमतच म्हणाला, "राधाकृष्ण तू तर ज्ञानतोसल की, मी मिठाईचा व्यापार करतो. मिठाईंमध्ये मंडरी वसणाराच्या स्वतःच्या साण्याच्या सत्रयी नेहमी चांगल्या द्रव्यात त्या तुझ्या सांच्यात आहेत, अशा मुलास माझा व्यापार हाती घेतला तर तो पदार्थ बनवून अधिक कमाई करील. तुमचा कोणी असलेल, तर दुकानात बसून हव तव्हा, हातसला जे लागेल, ते खात राहिल, तो स्वतःची तब्येत खराब करील अन् दुकानाचेही नुकसान करील. जो मुलं मला आधी आवडली, त्यांची मी याजावतच परीक्षा घेतली, परमेश्वर कुपेनं मला रमेशसाखला जावई पळतोय. आता मुलगी बन् व्यापार, दोन्हीही त्याच्या हाती सौपवीन अन् निश्चितपणे वृत्तल आयुष्य घालवीन."

राधाकृष्ण आश्चर्याने मित्राचे बोलणे ऐकत होता तो म्हणाला, "जावयाची निवड वेगळ नुझ्याच इच्छेवर अवलंबून आहे, असं समजतोस का तू ? मुलीची स्वतःची अशी काही इच्छाच नाही का ? तिची पसन्तीही विचारायला हवी ना ?"

राजिन्द म्हणाला, "तुम्हा दोघांचे जेवण संपून तुम्ही बाहेरच्या कोलीत बसलात, तेव्हा आत गेलो होतों, तो रत्नमाताची पसंती विचारयलाच ! तिचा हे स्थळ खूपच आवडलंय आता तुम्हा भाव्याला पसंत आहे की नाही, हे तुंच विचार !"

रामकृष्णने रमेशला विचारलो, "तुम्हा निर्णय काय आहे ?" तेव्हा निःसंकोचपणे रमेश म्हणाला, "काहीही असो, हे मामा खूपच हुशार आहेत, जावई निवडायची त्यांची ही युक्ती मला फार आवडली, त्यांच्या निवडीला मी नकार कसा देऊ ?"

"वा रे वा ! मावी जावयाकडून आरली प्रशंसा करून घेतलीस की गोविंद ! तुझ्या अकलहुशारीच कौतुक करू, तेवढं थोडक्ये होईल" असे हसत म्हणून राधाकृष्णने गोविंदाचे अभिनन्दन केले

पारलयाक्याचे बड

कव संर अण संनकल गीतल संन

आक्टोबर १९०८ जेवें चांचाईकुरिचीचा पालपकार और पालप वडुबोम्पन बाला कावई दिले गेले, आम्ही कोपनीच्या अधिकाऱ्यांनी सुटकेचा मिथ्या सोडला

© Ananta Bharti, 1995

© Ananta Bharti, 1995

प्राहृत स्वतः दुर्योधन चिन्तित होत आहे. अशा योग्य व्यक्तीची सिंहासनार बसायची लायकी नाही, हे आपले म्हणणे अर्जुनाने केले का ?

अर्जुनच्या या बोलण्याचे विराटराजाला आश्चर्य वाटले त्याने विचारले "काय हे कुंतीदेवीचे प्रथमपुत्र युधिष्ठिर आहेत ? मग यांचे बन्धु भीम, अर्जुन, नकुल, सहदेव कुठे आहेत ? द्रौपदी कुठे आहे ? त्यांच्याबाबत काहीच बातों माहीत. ते अस्तित्वात असतील, तर आहेत कुठे ?"

अर्जुन स्पष्ट करत म्हणाला, "बल्लव म्हणून आपणाकडे काम करणारे, तेच भीम आहेत, त्यांनीच गंधर्वाने विजय मिळवला अन् द्रौपदीमाझी सुगंधी फुलं घेऊन आले. कीचकवध करणारे गंधर्वही तेच नाहीतर

हे कठीण काम काय करू शकले असत ? आपल्या घोड्यांचे देखरेख करणारा अन्य कोणी नसून नकुलच आहे. गंधर्वाचे पालन करणारा गोपालक सहदेव आहे. दोघही महत्त्वाचे आहेत आपली बाकी सैन्यद्वी हीच द्रौपदी आहे, आणि मी आहे अर्जुन. आपल्या छत्रछायेत आमचा अज्ञातवास पुढावे पर पडला "

पांडवांचे रहस्य अचूक ज्ञात्यावर अन् ते निजरूपात प्रकट झाल्यावर अर्जुनाने अर्जुनाच्या पराक्रमाचे वर्णन केले. त्याने कौरवांना युद्धक्षेत्रातून कसे पळवून लावले अन् विजय मिळवला हे सांगितले. अर्जुनाची मुक्तकथाने प्रशंसा करत तो म्हणाला, "सिंह ज्याप्रमाणे हरणांचा पाठलाग करून त्यांना ठार करतो, त्याचप्रमाणे अर्जुनाने कौरव वीरांचा पाठलाग करून त्यांचा पळवून लावले मी स्वतःच्या लोळ्यांनी पाहिले की वा वीराने आपल्या एकाच बाणाने मस्त हत्ते ठार केले ! यांनी शेंफ फुंकला तेव्हा शत्रूबरोबरच माझ्याही कानात दह बसले "

हे ऐकून विराट दबत्या आत्मानात पुत्राला म्हणाला, "तु खरंच बोललास. आपल्याला पांडवांशी मित्रता निभावली पाहिजे तेव्हा आता आपण आपल्या भूतराजा विवाह अर्जुनाशी करून देऊ."

उत्तर यावर म्हणाला, "हे काम करण्यापूर्वी आपल्याला मोठ्या वैभवपूर्वक पांडवांचा मन्मान करावला हवा."

विराट बोलला, "होय, तू बोललास ते बरोबरच आहे. मी युद्धात पराजित होऊन सुशर्मकडून पकडला गेलो तेव्हा भीमाने

मला सोडवले अन् आपल्याला विजय मिळाला आपण धर्मराजला आपला बंधू बनवू. अज्ञानामुळे मी काहीच्या काहीच बोललो. त्याच्याकडे झेपा मागायला हवी मला !"

इतके बोलून विराट आपले राज्य, कोषागार व राजधानीसह सर्व काही बर्पण करून पांडवांना वारंवार मिठी मारून आपले प्रेम दर्शवू लागला.

नंतर तो धर्मराजाला म्हणाला, "आपण बनवास पार करून अतिकष्टदायक अज्ञानवासही सफलतापूर्वक पूर्ण केलात माझं राज्य अर्जुनच्या ताब्यात रहावं. आपली कन्या अत्ररा हिचा विवाह मी त्याच्याशी करून देईन."

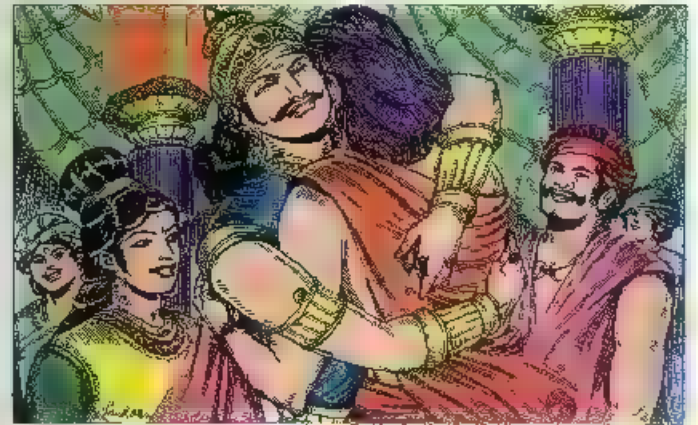
धर्मराजाने अर्जुनाकडे पाहिले. अर्जुन विराटला म्हणाला, "राजा, मी आपल्या कन्याला आपली दूत करून घेईन. आपल्या

दोन्ही वंशामध्ये स्थिर संबंध प्रस्थापित व्हावे हे आपल्या दोघांना चांगले आहे. याने दोन्ही वंशांचे कल्याण आहे."

हे ऐकताच अत्यंत आश्चर्याने विराटने विचारले, "माझ्या मुलीला पत्नी म्हणून स्वीकारण्यात आपणाला अडचण कसली ?"

"राजा, मी आपल्या मुलीला बऱ्याच काळापासून पसंद आला आहे. ती मला पिढ्याप्रमाणे मानते शिवाय मी तिचा नृत्यशिक्षक आहे. माझा पुत्र अभिमन्यु श्रीकृष्णाचा भावा आहे. तो अर्जुन किशोरवयीन असला तरी साहसी आहे वीर आहे, अन्न विद्येत अतिप्रवीण आहे. आपल्या मुलीला सुयोग्य असा वर आहे तो." अर्जुनाने सांगितले

विराट अर्जुनाच्या बोलण्याने संतुष्ट झाला व म्हणाला, "ठीक आहे. आपल्या इच्छेनुसारच करीत. माझ्याशी जोडत जाणार

नात शुभदायक अन् फलप्रद होवो,"

कोणत्या मुहूर्तावर विवाह व्हावा, हे धर्मराजाने निश्चित केले. विराट व अर्जुनाने यामंबंधी बातमी श्रीकृष्णाकडे पोचवली.

अज्ञानवास पूर्ण होनाच पांडवांनी किनाटनगर सोडले अन् तं मत्स्य देशाच्या अुपप्लाव्य नामक स्थानी जाऊन राहू लागले. पांडवांचे हितचिंतक आपणल्या सेनेसह नेथे आले. द्रुपद व द्रौपदीचे पुत्र अुपपांडव, शिशुडी घृष्टद्युम्न हे सर्वजण आपल्या एक अक्षौहिणी सेनेसह तेथे आले. विराटने द्रुपदराजाचे स्वागत केले, त्याची पूजा केली व आदराने त्याला आपल्याकडे घेवून गेला, अशा प्रकारे राजे अुपप्लाव्याला पोचले.

द्वारकहून अभिमन्यु, इन्द्रसेन आदि

सर्वांना घेऊन श्रीकृष्ण व बलराम आले, त्यांच्याच बरोबर कृतवर्मा, युयुधान, सात्यकी, अक्रूर, सांख हेही आपापल्या रथातून आले.

विराटाच्या घरी शंख फुंकले गेले, घेच्या वाजवण्यात आल्या, आगतांचे अुत्तम प्रकारे स्वागत झाले. विराटने पांडवांची पूजा केली, मुसाचा मधुर रस त्यांना पाजला, सुदेष्णा व अन्य राजस्त्रियांनी अुसरेला वधुवेषात सजवले, तिला अलंकार बटवले.

अर्जुनाने व धर्मराजाने अुत्तरेला सहर्ष मनाने आपली सून बनवून घेण्याचे जाहीर केव्हावर श्रीकृष्णाच्या अुपस्थितीत हा विवाह घडून आला. अभिमन्यु व अुत्तरा विवाहबंधनात बांधले गेले.

विवाहाच्या दुसऱ्याच दिवशी अग्निमन्यु व पांडवांचे अतिथी विराटच्या सभागृहात अुपस्थित झाले, त्यात विराट, द्रुपद व अन्य वृद्ध राजेही अुपस्थित होते. सभेत वसुदेव, नात्यकी, बलराम, कृष्ण, प्रद्युम्न मांब, अुपपांडव व विराट पुवही होते.

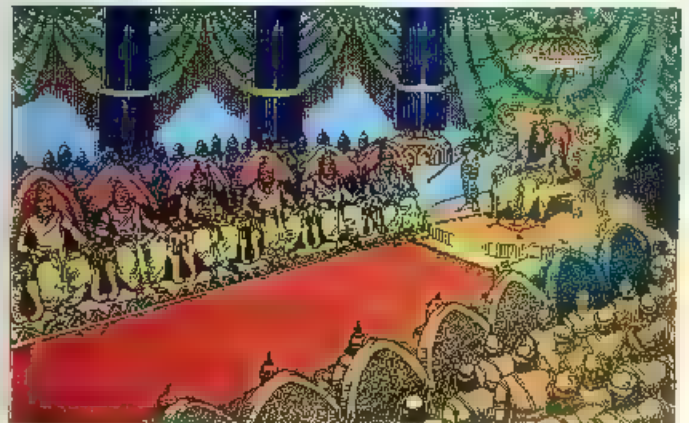
थोडा वेळ ती सर्व आपसात बोलत राहिल्यानंतर सर्वांना संबोधून श्रीकृष्ण बोळू लागला.

"आपणा सर्वांना माहीतच आहे की राकुनी द्वाय कपटाने छेळलेल्या शूतात आपला धर्मराज हरला, त्याचे राज्य हडपण्यासाठीच युयोधनाने ही कपटनीती वापरली होती. स्वतःच्या बल-पराक्रमाच्या जोरावर पांडव राज्य परत मिळवू शकत होते, पण बलनबद्ध होऊन त्यांनी कठोर वनवास भागला अन् नन्वर त्यांनाही

कठीण असा अंशतःवामही पूर्ण केला. एक संपूर्ण वर्षभर ते दाम म्हणून राहिले आता आपण पुढे काय करावे याचा निर्णय आपणच घ्यायचा आहे. हा निर्णय धर्मराज व दुर्योधन या दोघांनाही यांग्य व न्यायोचित वाटला पाहिजे, तो धर्मसम्मतही असावा. धर्मराज इन्द्रपद मिळत असेल, तरी अधर्ष स्वीकारणार नाही धर्मानुसार त्याला एकाच छोटसं गाव दिलं, तरी ते तो सहर्ष स्वीकार करील, तो नेहमीच क्षत्रधामधुवांचं कल्याण इच्छिणाऱ्यांऐवजी वाहे आला पांडव स्वबळात मिळवलेलं राज्य परत साजणार बाहेत, दोन्ही पक्षांचं लोक भावाभावांचे पुत्रच तर आहेत, तेव्हा असा मार्ग शोधा की, ज्यात क्षुभ्य पक्षाचं कल्याण होईल, दुर्योधनाने त्यायपूर्वक पांडवाचं राज्य त्यांना परत दिलं, तर काहीच जडचण येणार नाही. पण तसं न

घडलं तो यांच्यावर अन्यायच करायला सुठला, तर पांडव धृतराष्ट्रपुत्रांना मारून टाकायला कदापी संकोचणार नाहीत त्यांचा पार विध्वंस करतील, आपण असं सुळीच समजू नका की, दुर्योधन बलवान अन् पांडव बलहीन आहेत. दुर्योधनाचे विचार आपल्याला अजून कळतले नाहीत, म्हणून ते जाणण्यासाठी द्युन एकादा दूत पाठवायला हवा. हा दूत मत्स्यत कुलीन जागरूक आणि कुशल असायला हवा. या दूताने काम म्हणजे दुर्योधनाला अर्जुन पांडवांना त्यांचं अर्ध राज्य परत द्यायला समजावायचे तो या कार्यात सफल व्हावा अशीच माझी आज्ञा आहे."

यानंतर श्रीकृष्णाच्या प्रस्तावाचे समर्थन करत बलराम म्हणाला, "इधून जाणारा दूत औध्म, धृतराष्ट्र द्रोण, अश्वत्थामा कृप, कर्ण आदि कोरव प्रमुखाना भेटेल अन्

त्याच्याशी जागल्या प्रकारे बोलले, त्यांना शुभचम प्रकारे सर्व समजावून सांगले. कोणताही पक्ष ती स्वतः स्वीकारणार नाही, स्वतः या स्वाग्र पहाण्यात नाही. शकुनी अन् धर्मराज यांनी घुत खेळण्याची शूक केली हे मान्य आहे मला, शकुनी फार फेकण्यात कुशल आहे. धर्मराज बुसत्या कोणाशी खेळला असला, तर नकी जिकला असला. आवेशात येवून त्याने सर्वकाही पणाला लावले. शकुनीने फसवले असं मी सुट्टीच मानत नाही, तेव्हा इथून जो दूत जाईल, त्याला दुर्योधनाचे प्रेम जिकण आवश्यक आहे."

वलरामचे हे बोलणे ऐकून सात्यकी अत्यंत चिडला. शुभा राहून वलराजाची निन्दा करत तो म्हणाला, "हू आपल्या

मनचं बोललास, याबद्दल माझा राज नाही तुझ्यावर ! तुम्ही अर्थहीन बडबड ऐकूनही कोणीच काही बोलत नाही, हे पाहून मी तुझ्यावरच नव्हे, तर या सगळ्यावर नाराज आहे धर्मराजाला जबरदस्तीने खेळायला भाग पाडले गेले, तेव्हा हा जय त्यायपूर्ण कसा ठरतो ? ते स्वतः धर्मराजाच्या बरी देखून घूत खेळून जिंकले असले, तरच हे त्याच हासं भरत ! ते काहीही नसो, पांडवांनी वचनबद्ध होवून वनवास भोगला, अज्ञानवामही पूर्ण केला. आपला धर्म पाळून त्यांनी शाश्वत केतव्य की ते चारित्र्यवान, नीतिवान अन् सत्यशील आहेत अशा परिस्थितीत आला धर्मराजाने आपले राज्य परत मागितले, तर त्यात अर्धसं कमला ? दुर्योधनाचे मन कलुषित आहे त्याचे विचार वाईट आहेत, हे मी चांगले ओळखून आहे. आपल्याच जसण्याच्या राज्याची पांडवांनी भोक का मारली ? दुर्योधन कोणत्याही परिस्थितीत मांचा प्रस्ताव मान्य करणार नाही. नडवांचं राज्य त्यांना परत देणार नाही, धर्ममार्गावर चालायला तो तयार होणार नाही. इतकंच नव्हे, तर त्याचे अनुयायीही अनीतिच्या मार्गावर चालायला त्याला प्रोत्साहन देतील दुर्योधन धर्ममार्गावर चालेल, असे कोणी म्हणत असेल. तर ते सर्वस्वी खोटे अन् प्रम ठरेल, आपण सर्वांनी त्याचा नाश करून युधिष्ठिराला राज्याभिषेक करू. घुतपाळ धर्मराजवर दया म्हणून त्याला त्याच राज्य परत देऊ पाहील, तरी असले भिकंच राज्य आम्हाला नकोय धर्मराजचं मत

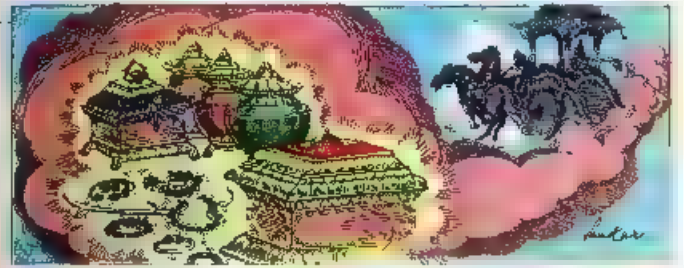
जागण्याबाबत कोणी पुढे काहीच करू नये."

दुपद म्हणाला, "सात्यकी बोलला ते मारं बरोबरच आहे. तरी गोष्ट अशी की, सत्य शोहीमुळे विरघळून, आपले मन बदलून दुर्योधन राज्य परत करणार नाही. घुतपाळचे पुत्र त्याच्या कक्षात नाहीत ते त्याच्या बोलण्याची मुळीच पर्वा करणार नाहीत. भीष्म अन् द्रोण अशा विचित्र परिस्थितीत आहेत, की त्यांना दुर्योधनाचे समर्थन करणं भाग आहे, कर्ण अन् शकुनी त्याचो सेवा करण्यात सन्मग्न मानतात, ते मूर्खच आहेत. आपण जो दूत पाठवू तो जागला असणं इतकंच पुरेसं नाहीय. केवळ गोजगांड बोलण्याने काम साधता येणार नाही काही उपयोग नाही त्याचा, मला स्पष्टपणे वाटतं की दूताच्या असल्या बोलण्याने, दुर्योधनाला पांडवे कमजोर अन् पंगु वाटतील, आपल्याला आपणाकडून होतील तितके प्रयत्न करायला हवेत. शत्रू, धुष्टकेतु, जयस्सेन, कैकेय आदि सर्वांना आपापल्या सैन्यासह येण्याबद्दल आपण निरोप पोचवायला हवेत. आपल्या इतर सहयोगी राजांनाही सैन्य येण्याबद्दल मागणं पाठवावीत, दुर्योधनही असंच

करील जो प्रथम सवत मागेले, त्याला ती दिन्ही जाईल. तेव्हा प्रथम सैन्य एकत्र करायच्या कामाला लागायला हवं माझा हा पुरोहित वृद्ध, अनुभवी, धर्मशील अन् नीतिवान आहे. तुम्हाला काय म्हणायचं ते सांगून त्याला घुतराष्ट्राच्या दरबारात पाठवा."

शेवटी श्रीकृष्ण म्हणाला, "दुपदाच्या म्हणण्याप्रमाणे केलं, तर पांडवांचं मन होईल, दाव्ही पक्षाच्या लोकांनी सुखानं रहावं, सैन्यानं रहावं, वापरलं आपल्याला काय हवं? आपण सर्वांनी आपापल्या स्थानी परत जावं हे चांगलं ! द्रुपद वृद्ध आहेत. आपल्याला गुरू मारखे आहेत. घुतराष्ट्रा काय निरोप पाठवावा, हे त्यांनी ठरवून तर अन्तम होईल, भीष्म, द्रोण आदि त्या संदेशाचं नकी स्वागत करतील दुर्योधनाने निरोप अस्वीकृत केला, तर इतर राजांना जो निरोप पाठवला जाईल, ती मलाही कळवावा."

इतके सांगून श्रीकृष्ण परत जायला निघाला तेव्हा त्याला अनमोल भेटवस्तु देवून विराटने आदराने निरोप दिला. -अमर

‘चांदोबा’ च्या बातम्या

विनक्षण छत्र

सामान्यतः असे झाडळीची की, दुसरे विदेशी स्टम्स, वऱ्हे तऱ्हेची ताणीं विनविचित्र पोस्टकार्ड-पिने, पोकार्डचे रबीजिरेरी अथवा छत्र म्हणून गेळा

करतात पण केरळ राज्यातल्या निलंबाचे शमीर व शाहीर नामक दोन माजांचा छत्र विनक्षणच म्हणायला हवा. निंबंबाच्या डाट जंगलत खूप हत्ती असतात, दोघे भांबू एकदा जंगलाच्या आसपास फिरत असताना त्यांना एका पक्ष्याचे जवळ जवळ दोन फूट लांबीचे एक पीस सापडले, त्यांनी ते घरी आणून सुरक्षित ठेवले, तेव्हापासून ते एवढीच

तऱ्हेची पिसे गोळा करू लागले, तो त्यांचा छत्रच बनला, मोर, पोथट मैना यांसारख्या जवळ जवळ दोनशे प्रकारच्या पक्षांच्या पिसांचा संघर्ष त्यांनी बनवला. आई-वडय व शिक्षकांनी यासाठी त्यांना खूप प्रोत्साहन दिले त्यांनी या त्यांना पक्षांबद्दल नवतरीन माहिती पुरवली. निरनिराळ्या पक्षांची माहारापद्धत व त्यांच्या जीवन शैली बद्दल दोघांनी मोठ्यासे निवून ठेवल्या. मिठांच्या संस्कारांआता त्यांची विविधता ह्या त्यांचा प्रवास विषय बनला त्यामुळे आता ते करत हास विचित्र पक्षांची पितेच जलबन्धान हाचि बाळखू लागलेत अन् त्या प्रयत्नाला लागलेत

सोळाचा छत्र

४,१३,००० करोड रुपयांचे ९,४०० टन सोने मात्र आपल्या देशात आहे. इतके सारे सोने दागिन्यांच्या कपात येथील संपन्न कुटुंबात आहे. जगात अजुलबज्ज जडणम्या सोन्याची जात टाळे सोने आपल्या देशात आहे, असं जन्माज आहे की दरवर्षी पाचशे टन सोने आपल्या देशातले लोक खरेदी करत असतात यापैकी फक्त दोन टन सोनेच आपल्या देशातल्या बाजारींमधे मिळते, बाकीचे सगळे विदेशातून आयात होते.

हाडांच्या सापळाचा रिकार

मधेरिकेच्या ड. डकोरात १९९० मधे हिंदुस्तान नामक एका शाखेने जवळ जवळ ६५,०००,००० वषांपूर्वीचा एका डायनोसोरचा हाडांचा सापळा शोधून काढला. पक्षास फूट लांबीच्या या सापळाचे नाव आहे ‘सुरी’, आतापर्यंत डायनोसोरचे जितके सापळे सापडले, त्यांच्यात बातीत ते पक्षास टाळे हाचे छिळसिळी, मोठकी अशी होती परन्तु ‘सुरी’ ची सारी हाडे अगदी सुरक्षित आहेत. खात एकही हाड छिळसिळे झालेले नाहीय. तुकटाच या सापळाचा न्युयॉर्कमधे लिलाव झाला. चिकासो म्युमिअसच्या एका मालकाने ८,४००,००० डॉलर (जवळपास तीस कोटी रुपये) देऊन तो खरेदी केला.

चांदोबा पुरवणी ११०

आपल्या देशाची सौन्दर्यस्थळे

कोचीन

शिरव्यापार प्रमोने आणि पर्वतानी बरलेल्या दक्षिण भारतातील केरळ राज्यातल्या कोचिन नगराला स्वतःचा प्राचीन इतिहास आहे ऐतिहासिक व सांस्कृतिक विविधतेसाठी हे शहर प्रख्यात आहे, शेकडो वर्षांपासून येथील अन्दरातून चहा, मसुरी, कुण्डी इत्ये इ. निर्यात केले जाते, सोळाव्या शतकात पोर्तुगीजांनी हे आपल्या ताब्यात घेतले होते. यानन्तर ते इथल्या हाती गेले. बंबराजवळच्या प्रहानवेरी जवळ ‘डच पॅलेस’ आहे परंतु बरे वाहश तो पोर्तुगीजांनीच १५५७ मधे बांधला होता. इजांनी याचा १६६३ मधे जीर्णोद्धार केल्यामुळे त्याला हे नाव प्राप्त झाले.

कॉमनवेल्थ देशांमधील अतिप्राचीन असे यजुवी लेनांचे ग्रामा मन्विर ‘सिन्गॉग’ ह्मण आहे. याने बांधकाम १५६८ मधे केले गेले. परन्तु इसवीसनाच्या पहिल्याच शतकात रोमन लोकांच्या अत्याचारांनी पिडलेले यहूदी आध्वारी म्हणून केरळमधे आले होते, जिनी लोक भासे पक्षध्यासाठी ज्वा चावांचा अपयोग करतात, त्या केवळ कोचिनमधेच आजही सापरात असलेल्या दिसतात.

कोचीनला धेकून बरोचशे वेडे आहेत. तिथे पोचण्यासाठी नावा अपुलब्ध आहेत वेसिंगटन जेटाजवळ डॉफिन्स झुसक्या मारत असलेले दिसतात. आल्हादकारक वावाचण्यात बैरोन वेडाबरे इकडे तिकडे फिरताना यनाला कुवा थांती मिळते, कोचिनमधे रेन्ने स्टेशन व हवाई अड्डाही आहे. या नगरात पोचण्यासाठी अलेप्पीपासून नावेत वसून गेलात तर दोन्ही बाजूंनी नारळांच्या झाडांचा डाट अंगनातून बहामाच्या प्रवाहातून जायला मिळते, ह्या प्रवास आपल्या तनमनाला प्रफुल्लित करतो.

युवराजाकालील राजे

एकवीरा

पूर्वी गंगेच्या किनाऱ्यावर लहान-वहान राज्य असत. त्यापैकी एका राज्याचा युवराज होता एकवीरा तो हेडय वंशाचा होता. एक दिवस वनविहार करत असता दक्षिणेकडून अद्भुत असा सुगंधित वास आला. वासकोटून येत आहे, हे शोधण्यासाठी तो निघाला. एका सरोवराच्या मध्यभागी एक अतदलकमळ अमलेले त्याला दिसले. सरोवराकडील एक सुखा युक्ती विलास करत असलेलीही त्याला दिसली. तिच्या जवळ जाऊन युवराजाने रडण्याचे कारण विचारले.

शेजाच्या राजा रैम्यची कन्या एकावलीशी ती सखी होती. राजकुमारीला कमळांची फार आवड असल्याने राजाने तिच्यासाठी खूपसे 'कमलताल' बनवले. या सरोवराच्या दिव्य कमलपुष्पांच्या सुगंधाने प्रभावित होऊन ती आपल्या सखीसह इथे आली होती. कालवेतु नावाच्या राक्षसाने तिच्या सौन्दर्यावर मोहित होऊन तिच्याशी विवाह करायची इच्छा प्रकट केली, तिने नकार देताच तिला बुचलून त्याने पाताळलोकातल्या गुहेत बन्धक बनवून ठेवले. त्यामुळेच ही सखी विलास करत होती.

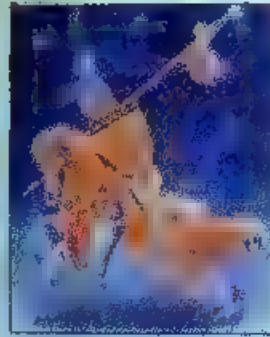
एकवीरा नाकडोव पाताळलोकात गेला व राक्षसाला ठार करून तो युवराणी एकावलीला सोडवून घेऊन आला. नंतर त्याने तिला राजा रैम्यच्या स्वाधीन केले.

एकवीराच्या साहसावर खुश होऊन रैम्यराजा प्रसन्न होऊन त्याला म्हणाला, "युवराज, मी यापूर्वीच आपल्या कडेचा विवाह तुझ्याशी करून घ्यायचे ठरवले होते. त्यासाठी मी आपल्या मन्त्रींना तुमच्याकडे पाठवणार होते. आता तर मी स्वतःच तिचे रक्षण करून माझ्याकडे तिला घेऊन आलोयस, तिला आता विवाहाला मान्यता दे.

एकवीराने आनंदाने तिच्याशी विवाह केला.

प्रभुत्वाची चिन्हे

पांशास्र नमत त्यामुळे प्रभुत्व दर्शविणारी ही चिन्हे वापरली जात, कोण मिन व कोण भन् हे ओळखणे यामुळे सोपे जाई.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

मध्ययुगात राजपरिवाराचे मोठे आपल्या दाम्नीवर सुत्तर चिन्हे कोरून घेत असत. त्यांना 'हेराल्डिक डिझाईन्स' म्हणतात. या बाबत अभ्ययन करणाऱ्या विभागाला 'हेराल्डी' असे म्हणतात. केवळ अलंकार म्हणून यांचा उपयोग ११-१० रपा सुमारापासून या चिन्हांचा उपयोग होवू लागला. बंशापरंपरेने एका पिढीनंतर दुसरी पिढी ही चिन्हे धारण करी काही मोठे केवळ दलांवरच नव्हे, तर शिरस्त्राण चित्खत आणि घोड्याच्या लगामांवरही ही चिन्हे कोरून घेत. त्याकाळी घोड्यांचे खास लसे

इन्द्रधनुष

कार्ल लुईस

सेंट्रल परिवाराला एक अद्भुत सेटअप आहे. चार्ल लुईस त्याचा तिला व्याजगणिकन हलत आई व बहीण अंतर्राष्ट्रीयसेटअपआहेत एकचामातु'शेकर केळते ओडा क्षेपण कालेचे जीवन शुपथ संकल म्हणवता हवे, १९८३च्या युनायटेड स्टेट्स चॅम्पियनशिपमध्ये हा तीव्र विजयी झाला, १९८४त ऑलिम्पिक्स मध्ये शरम येऊन घाले देखी जीवेलच्या बरोबरीचे लुडगेक मिळवले १९८८ च्या सिओल ऑलिम्पिक्समध्ये १०० मी, २०० मी धावण्याच्या स्पर्धेत लॉगजंपमध्ये व १ X १०० मी, दोन्ही मध्ये ब्रॅन्डो ब्राय इंग्लॅण्डचे मिळवून जेम्सी शर्वेल्सशी बरोबरी केली. लॉगजंपमध्ये त्याने जाम्बु पदक मिळवली माहीत पण थोड्या अंतरात शुभ वेगाने खाली येऊन खुडी घालण्यात तो 'सिटर' म्हणून प्रसिद्ध झाला कीडलेचातुम तो मुकडाच निवृत्त झाला आहे.

स्वातंत्र्याच्या सुवर्णजयंती निमित्त 'बाबोबा' ची भेट पहिला स्वातंत्र्य-संग्राम - ४

आपण काय करावे व काय न करावे याबद्दल बोधण्याचा अधिकार, व्यापार करतायला फार दुख्खम आलेल्या देशांना मुळीच नसल्याचे भारतीय जनतेला जाणवू लागले. एक तर चांगी भारतातली कित्येक राज्ये आपल्या नांव्यात घेतली अन् त्यावर भारताभरच्या जनतेला लश्करसहाय गोष्टींवरून ते शायबडी तुडवत होते. आता जनता पडकली. आत्मनिर्भरता त्यांनी मरण्याचे बंद केले व विजयही मिळवला. पंढर दिल्लीला जाऊन त्यांनी 'इंग्लंडच्या' हावपयधर रड्डा केला आणि ब्रिटीशच्या अधिकाऱ्यांना हाकलून काढले. या कित्यामुळे जाणवू लागली 'महाराणी' बंद करावयाची. फुली मिळाली. तानासाहेबांच्या नेतृत्वाखाली बंड करून त्यांनी 'किंवा आपल्या ताब्यात घेतला जेवढा देशांना त्यांनी यमसदृशात घडवले. ते पाहिले त्यांनाही रूप करपीट केले.' धानगर

प्रजांत सूर्योदय समयी झाशी राणीच्या महालासमोरील मैदानात एक तरुण घोडेस्वारी शिकत होता. त्याच्यापेक्षा थोडा मोठा असलेला एक तरुण घोड्याचा लगाम घळत बरोबर पळत राहून त्याला सवत करत होता. थोड्या अंतरावर संस्थानाचे काही अधिकारी तरुणाच्या प्रोत्साहन देत हर्षध्वनी करत होते. रस्त्याने जाणारी सामान्य प्रजा आनंद व आश्चर्य भरल्या डोळ्यांनी हे दृश्य पहात होती. लोष भुत्सुकतेने बबळ जाऊन पाहू लागले, तेंव्हा त्यांना हे पाहून अपार हर्ष झाला की, तो तरुण दुसरा कोणी नसून खुद्द त्यांची राणी लक्ष्मीबाईच आहे ! राणीला घोडेस्वारी शिकवणारा तरुण पुरीहून आलेला ब्राह्मण बन्धन हुजूर होता. लहानपणा पासूनच राणी त्याला आपला सक्का माझू मानत असे आपल्या विवाहाच्या दुसऱ्यात विवशी तो राणी लक्ष्मीबाईला मदत

करण्यासाठी ज्ञाशोला निघून आला होता. राणीने त्याला परत जायला सांगितले अमता, त्याने ते ऐकले नाही, तो म्हणाला, "बहीण सकयत असताना माझू कसा आरामात राहू शकेल ? बहिणीचे रक्षण मला सर्वातून अधिक जबाब आहे. जिथे राणी लक्ष्मीबाई, तिथे हा बन्धन हुजूरही हजर असेलच !"

लक्ष्मीबाईला नुसती घोडेस्वारीच नव्हते, तर घोड्यावर बसून तलवार चालवायलाही येत असे. तिने एका हातात लगाम धरला अन् दुसऱ्या हाताने ही विजेच्या चपलनेने तलवार फिरवू लागली. हे दृश्य पाहून जमलेल्या गर्दीच्या आनवाला पारावार झुला नाही. प्रजा हर्षविभोर होऊन 'महाराणी सिन्दाबाद ! हमारी राणी साता सिन्दाबाद !' असे जोरकू लागली,

"झाशी सिन्दाबाद ! मी राहीन, न राहीन, पण देशाचा गौरव अबाधित राहो !"

असे म्हणत राणी लोकांच्या जवळ आली. "माते, आपला शत्रू किती क्षिब्धवान आहे, कसा जत्याचारी अन् क्रूर आहे हे, हे आम्हाला चांगलंच ठाऊक आहे. आपल्या रक्षासाठी, आपल्या देशाचा भान राखण्यासाठी आम्ही आपल्या रक्षाचा श्वेटचा धेवही काहू आपला तयार नाहीत !"

प्रजा एका आवाजात बोलली. "प्रजेच रयें साहत मी जोळखत आहे, तुमच्या प्रेमानहून हार्बिक धन्यवाद ! भगवान तुमचं रक्षण करो !"

असे म्हणत राणीने आपला हात कुंच बुचलला अन् थोडा फिरवून ती राजभवनाला निघून गेली.

एक घटना १८५७ च्या नूनच्या शेवटी

पडली. त्या दिवशी राजभवनाला मन्त्री, पथकप्रमुख नगरप्रमुख असे सर्व राजभवनाना आले. त्यांना भुदेशून लक्ष्मीबाई म्हणाली

"कानपुरमध्ये युद्ध चालू आहे. बालपणीच मला युद्ध विद्या शिकवणारे अन् बऱ्या समान असलेले मानासाहेब गोण्यांशी लढत आहेत कंपनीचे सैनिक कितल्याबाहेर येऊन त्यांना लाड देत आहेत. कोणत्याही क्षणी ब्रिटिशांची हार होणं शक्य आहे. प्राणरक्षणासाठी त्यांना कुठे ना कुठे पळून जावंच लागेल. आपल्यालाही 'स्वतंत्र' म्हणून बोधना द्यायला लोख पोख वेळ आहे. या नव्वल तुम्हा लोकांचं मत आजमक्याला तुम्हाला पाचारण केले आहे."

"महाराणी, आपलं म्हणण बरोबरच आहे. आपलं स्वातंत्र्य जाहीर करायला हीच

योग्य वेळ आहे. इथे असणारे ब्रिटीश सैनिक आपल्या मर्यादा ओलांडत आहेत. बारू पिबून तर्र होताना. त्यांचा अहंकार तर वर्णनातीत आहे. त्यांना चांगला धडा शिकवायला हीच वेळ योग्य आहे. एक नगरसेवक बोलला. दुसरा एक नगरसेवक म्हणाला, "सहन-शक्तीलाही एक सीमा असते. आता आपणही सहन करण आपल्याला शक्य नाही. आपल्याला आता थडून इंग्रजांना तोंड द्यायला हवं." तिसरा एकजण या दोघांना पाठिंब्या दर्शवित म्हणाला, "हे लोक इथे व्यापार करायला आले, हा केवळ बहाणाच होता. त्यांचा भुद्देश तर आपल्या देशाला गुलाम बनवण्याचाच आहे. इथली संपत्ती लुटून आपला देश त्यांना संपन्न करायचा आहे. कोणत्याही परिस्थितीत आम्ही तसं होऊ

देणार नाही."

त्यांचे हे अभिप्राय ऐकून राणी हमली अन् प्रधानमन्त्री लक्ष्मणरावकडे वळून म्हणाली, "ब्रिटिशांचा राबप्रतिनिधी आहे एलीस. आपणा सर्वांना ठाबुकच आहे की, पथकप्रमुख मेजर मारोकच्या सनसाम्या पत्तीनं मुलगा वक्तव्य देतला. जोपर्यंत तो मोठा होत नाही, राज्यभार संभाळण्याची कुवत त्यात येत नाही. तोपर्यंत तो माझ्या रक्षणाखाली राहील. इंग्रजांनी आपला बायदा मोडला आहे. त्यांनी जाहीर केलंय की, दत्तक वेण्याच्या पद्धतीत काहीच अर्थ नाहीय, ती कसल्याही सुपयोग्याची नाहीय. महाराजांनी कंपनीला किंवा या डवहीसी-साच दत्तक घेतलं असतं, तर तो फार चुश झाला असता. हा विश्वासघात नव्हे तर काय? आपल्या स्वातंत्र्याचं रक्षण करणं, हे आपलं परम कर्तव्य आहे. पण असा विचार करून आता यावेळी इंग्रजांना शिक्षा करणंही बुचित नव्हे. त्यांनी शांतपणे झाली सोडून जावं, घासाठी आपण त्यांना एक संधी देऊया."

"महाराणी, तीन वर्षांपूर्वी एका ब्रिटीश अधिकाऱ्यानं आपल्या बुद्ध अधिकाऱ्याला लिहिलेल्या पत्राची ही नकल आहे-प्रजेच्या हृदयात राणीबद्दल अपार आदरभाव आहे. आपल्या पुत्राची प्रतिनिधी म्हणून ती मोठ्या रक्षेतलं राज्यकारभार संभाळत आहे. ही खी मोठी महत्त्वाची आहे-ज्या इंग्रजांनी आपल्या-बाबत इतकं सारं लिहिलं आहे, तेच आता आपले कट्टर शत्रू बनून आपणाशी अशी वाईट वागणूक करत आहेत. ही

त्यांच्या लोभ-पणाची बालतीबोलती निशाणी आहे. आपणाला हक्कदार न मानणं ही मोठीच विचित्र गोष्ट आहे." प्रधानमंत्री म्हणाले.

"त्यांनी जाणूनबुजून असं केलं असेल किंवा नसेलही, पण याची शिक्षा मात्र त्यांना भोगावीच लागेल. प्रधानमन्त्री, या विषयावर प्रकाश टाकत त्यांना एक पत्र लिहून, बुद्धाच ते एका वृत्ताकरवी त्यांच्या कडे पोचवा आपण नंतर काय करायचं पात्रा पुढे विचार करू." लक्ष्मीबाई म्हणाली.

"जशी आज्ञा महाराणी!" म्हणत प्रधान मन्त्री झुलून भुजा राहिला. अन् त्या दिवसाची सभा बरखास्त झाली.

दुसऱ्या दिवशी मन्थ्याने पत्र लिहून ते दूताकरवी ब्रिटीश प्रतिनिधीकडे पाठवले. त्या पत्राचा सारांश असा- 'झाशी हे स्वतंत्र राज्य आहे. ते आपल्या कब्जात घ्यायचा कंपनीचा विचार असेल, तर तो डम सोडून घ्यायची ही एक मुलत संधी आहे. इथे आपण आमचे अतिथी किंवा मित्रांसारखे वागत नाही आहात. आमच्या प्रजेची छळणूक करत आहात. लक्ष्मीबाई या झाशीच्या हक्कदार महाराणी आहेत, त्यांची व झाशीच्या प्रजेची अशी इच्छा आहे की, आपण झाशी सोडून खरित लिघून जावे. तसे पडले नाही, तर मात्र भयानक परिस्थिती अत्यंत होण्याची शक्यता आहे. आपले सैनिक आमच्या प्रजेवर अत्याचार लाडवात आहेत, हे आम्ही विसरू शकत नाही. आपण आमच्या जनतेला लुटून त्यांच्याशी जबरतेने व्यवहार केला आहे,

कित्येक प्राण बळी घेतले आहात, ज्याक्षणी आम्ही युद्धाची घोषणा करू, त्याच क्षणी आपणाकडून रस्त्यांजली जनता फार निर्दयपणे आपणावर तुटून पडेल व आपला सूड घेईल. तेव्हा असं काही बदलण्यापूर्वीच आपण झाशी सोडून निघून जावं, हे बरे!"

या संदेशाने झाशीत रक्षाणाच्या ब्रिटीश अधिकाऱ्यांना आश्चर्यात बुडवले! पण त्यांनी या धमकीकडे लक्ष मात्र दिले नाही. कारण त्यांची समजूत होती की, आपल्या प्रशिक्षण प्राप्त सैनिकांपुढे सामान्य जनता टिकाव धरूच शकणार नाही. शिवाय कंपनीने झाशी ताब्यात घेतल्याबरोबर तिथले सैन्यही रद्द केले होते.

प्रधानमन्त्र्याच्या वेतावणीचीही पर्वा न करणाऱ्या इंग्रजांवर महाराणीच्या आज्ञेने

प्रजेने हल्ला केला व कंपनीच्या किल्ल्याला वेढा दिला.

झाशीच्या निवृत्त झालेल्या पथक प्रमुखांच्या हाताखाली किल्लेक सैनिकांनी युद्धसिद्धा शिकली होती, प्रशिक्षण घेतले होते. प्रजाही त्यांच्याबरोबर होतीच. सर्व मिळून एकाच वेळी किल्ल्यावर तट्टून पडले. हे पाहून रणजानी डोळेच विस्फारले !

“या राक्षसांच्या नेतृत्वाखाली आमची घरं तुटली गेली, जाळून टाकली गेली ! या दुष्टांना जिवंत नका सोडू !” काही इंग्रज अधिकाऱ्यांची नावे बस प्रजा पुढे घुमू लागली !

“आमच्या भावांना मारणारे, हेच ते दुष्ट, वच्चाचारी राक्षस आहेत.” असे म्हणत आपली काही जणांनी ब्रिटिशांवर तलवारी चालवल्या.

ईस्ट इंडिया कंपनीवर शाशीचा झेंडा फडकण्यापुढी पंचाहत्तर इंग्रज शिपाई व अधिकारी ठार केले गेले.

झाशीच्या विजयामुळे अन्य संस्थानांना बंद करायची स्फूर्ती मिळाली.

झाशीच्या बंडाची वार्ता ८ जून रोजी

सागरला पोचली. त्याच बरोबर अशीही बातमी मिळाली की बक्सर राजा ललितपुरमध्ये खूप मोठे सैन्य जमवत आहे आणि शहागडच्या राजाही ब्रिटीश अधिकाऱ्यांविरुद्ध लढायला सज्ज झालेला आहे. काही दिवसातच नर्मदा नदीचे पूर्व बाजूचे क्षेत्र बुद्धासाठी तयार झाले. बक्सरराजाने ललितपुरवर कब्जा मिळवला. तिथल्या इंग्रजांना त्याने कैद केले. ललितपुर सोडवण्यासाठी सागरहून मेजर गोसेन ज्या नेतृत्वाखाली सैन्य निघाले, परंतु राजाच्या सैन्याने त्यांना अडवल्यामुळे ते पुढे जाऊ शकले नाही. राजाचे सैनिक व गोसेनचे सैनिक यांच्यात घनघोर युद्ध झाले. त्याच वेळी कैदेत असलेल्या ब्रिटीश अधिकाऱ्यांना व त्यांच्या सिवांना सागरला परत जाण्याची परवानगी देण्यात आली. तरीही मध्येच शहागडच्या राजाने त्यांना पुन्हा पकडून तीन महिने कैदेत ठेवले. मानन्तर त्यानेही त्यांना परत जाऊ दिले. इतके सारे होऊनही कोणत्याही ठिकाणी ब्रिटीश अधिकाऱ्यांना निर्दयतेने मारले गेले नाही, ही लक्षात ठेवण्यासारखी गोष्ट आहे.

लग्नाची बोलणी

हजारो वर्षांपूर्वीची गोष्ट, काश्मिरच्या एका शहराजवळच्या गोंगरावर एका राक्षसाने एक खूप मोठा महाल बनवला अन् त्यात तो राहू लागला. त्याकाळी असे राक्षस जगात काही काही ठिकाणीच रहात असत. त्यामुळे सामान्य माणसांना ते भीती दाखवत, त्यांच्यावर आपला पगडा बसवत, अन् त्यांच्यावर बत्याचार करून आपले आयुष्य कंठत-त्यांच्याशी दौन हात करण्याचे समर्थ्य कुणातही नसल्यामुळे ते कुणाला भीतही नसत. कोणी विरोध केला, तर ते त्यांचे दुर्भाग्य ! राक्षस त्याला ठार करून टाकी ! हळू हळू हे राक्षस संख्येने कमी होऊ लागले. करं तर त्यांचे नावही श्रुतं नाही. त्यांच्या विनाशाला काही बुद्धिमान माणसं कारण होती.

काश्मीरच्या एका राक्षसाने आपल्या जोरावर आपसासच्या लोकांना पाववून,

धनकावून, लुटानूटं करून खूपशी संपत्ती आणि सोनं जमवले. त्यानं लोकांना लुटले, मारलं याचं फार दुःख नागरीकांना झालं नाही. पण अचानक कधी कधी तो गावात घुसे अन् एकाचाला म्हणे की, “तुझ्या मुलीशी माझ लग्न लावून दे.” तेव्हां मात्र ते चिस्तेत पडत. निरुपाय होऊन ते मुलीच त्यांच्याशी लग्न लावून देत. पण ती बिचारी मुलगी जास्त दिवस जगत नसे, अन् मग राक्षस आपली एका लग्नासाठी गावात घुसे. यामुळे लक्ष्मणासीयांना विशेषतः लक्षाच्या वयाच्या मुली असणाऱ्यांना ही एक मोठीच सडवण होऊन बसली.

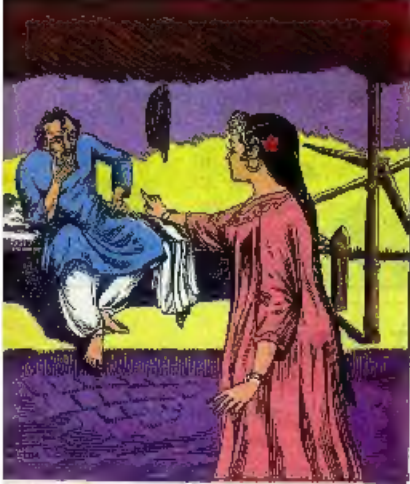
अशा प्रकारे जोवोच बायकांची विल्हेवाट लागल्यावर पंचविसाच्या लग्नासाठी एकदा तो गावात आला. एक बिचारा गरीब शेतकरी शेतात काम करत होता, राक्षस त्याला म्हणाला, “आपल्या मुलीशी लग्न

50

पंचवीस वर्षांपूर्वी 'बाल्लोबा' मध्ये प्रकाशित गोष्ट

लावून दे साईं ! काय करावं हे शेतकऱ्याला समजेना ! त्याला नुकतीच खूपवर झालेली मल्लिका नावाची मुलगी होती, पण गरीबीमुळे ताबडतोब ती तिचं लग्न करून देवून गोकळा होऊ शकला नव्हता.

“मी परवा रात्री तुझ्याकडे जेवायला येईन, तेव्हाच आपण लग्नावहलही पक्कं करू.” असे बजावून राक्षस निघून गेला.

घरी पोचल्यावर शेतकऱ्याने मल्लिकाला ही हकिगत सांगितली. पण ती बराही घाबरता पिल्याला म्हणाली, “बाबा, मी सांगते तसं करा, म्हणजे कदाचित तुम्ही त्याच्या फंजानून सुखाल, कदाचित या लग्नाचा विचार सोडून तो मुकाट्यानं चालू लागेल. त्यानं तो न सोडला तरी मी खात्रीनं सांगते की, ही गरीबी तुम्हाला कायमची सोडून जाईल.

मल्लिकाच्या सहाय्यांनुसार शेतकऱ्याचं आपल्याजवळ असलेला सारा पैसा खर्च करून खूपसे ससे छयांदले, पीपभर दावाधा रतही बसा केला. मल्लिकानं आप्तपासच्या चरातून हातशिलाई केलेले करेजसे कपडे जमवले. हे कपडे तिचं भित्ती बाहेरच्या बाजूच्या कम्य्यातून व्यवस्थित रचले. ज्या दिवशी राक्षस जेवायला येणार होता, त्या दिवशी तिचं संशांचं स्वादिष्ट नाम शिजवलं. राक्षस ज्या जागी जेवायला असणार तिथे एका बाजूला मांस भरलेलं भांडं अन् दुसऱ्या बाजूला मंदिरा भरलेलं पीप ठेवलं.

राक्षस रात्री आला अन् जेवायला बसला. मांस त्याला फारच युत्तम वाटलं.

“माझ्यासाठी तुम्हाला खूपच खर्च करावा लागला असणार ! मी खूप खाणारा आहे, भोजनप्रियही आहेच.” राक्षस बोलला.

“अरे हे काय बोलणं झालं ? घरात भुंदीर आहेत, तोवर खर्च कसला ? भुंदीर कमी पडने, तर मीठ जास्त लागतंय” मल्लिका म्हणाली.

“भुंदीरपासून इतके छन्न जेवण बनवलं ? मी आतापर्यंत ज्या काळतोड्यांशी लग्न केली, त्यांच्यापैकी कधीच कोणो मला भुंदीरचं मांस खायला घातलं नाही. विश्वास ठेव माझ्यावर.” राक्षस बोलला.

आपल्या भावी बायकोच्या काटकसरीचं कौतुक करत त्याने विचारले, “तुला विणकामही चांगलं येत असेल कसता ?”

आपल्या हातातसं कापड त्याच्यामोर पसरत मल्लिका म्हणाली, “जेव्हा महिन्या तच मूत कातण्यापासून कापड विणण्यांत

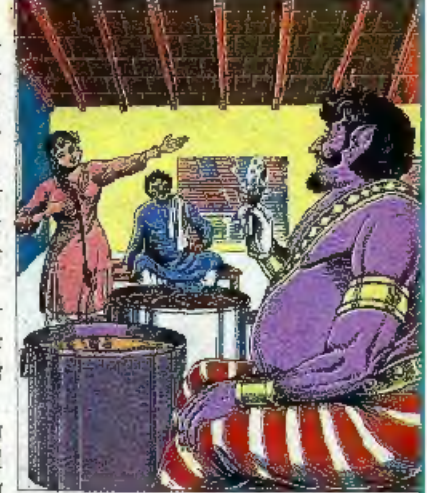
हे काम मीच केले. त्याच्या दोन्ही बाजूंना असलेले कपडे पाहून त्याला वाटलं की, हे सारे कपडेही तिचं विणून शिजलेले असणार ! आता राक्षसाच्या मनातली मल्लिकाबद्दलची सद्भावना द्विगुणित झाली, जेवण झाल्यावर त्यानं पीपभर मगही पिऊन घेतलं, नंतर तो म्हणाला, “खूपच युत्तम आहे. पासाठीही तुमचा बराच खर्च झाला असेल ?”

“मुळीच नाही. सबकी फळं पिळून मद्य बनवलेय. ती फळं तर दुसऱ्या कामत्याच कामाची नव्हती नं ! माझी मल्लिकाच हे सारं काम संभाळते.” शेतकरी म्हणाला.

“मला वाटलंही नाही, की सडक्या फळांपासून इतकी चवदार दारू बनू शकेल ! आम्ही तर ती हुकरांना सायसा घातली असली आता मल्लिका माझ्याकडे नान्दायला आली, की मी पण या पद्धतीचा वापरा करीन. आता बोल, हुंडा किती देशील ?” राक्षसानं विचारलं.

“मल्लिका म्हणजेच तर बास हुंडा ! या पेक्षा युत्तम हुंडा अमु शकिल का ? ती तुम्ही बायको बनून निघून गेली, की माझं किती नुकसान होईल ! तेव्हा, जो तिच्याशी लग्न करील, त्यानंच मला हुंडा द्यायला हवा ! तुला माहीत आहे नं, कि गावच्या सर्वात धनवान माणसाची बायको नुकतीच वारली अन् तो दुसऱ्या लग्नाच्या विचारात आहे. तो लोकांना सांगत असतो की-मल्लिकाचा बाप तिचं माझ्याशी लग्न करून देईल, तर मी त्याला मोठ्ठी रक्कम देईन.”

राक्षस रागावून म्हणाला, “माझ्याशी

असें बोलायचं धाडस केलेस तू ? मी तुझ्या मुलीला जबरदस्तीनं भुचलून नेलं, तर अखू शकशील मला ?”

“याचा अर्थ असा, की मल्लिकाबद्दल तुला काही माहीतच नाही ! ती मोठी हट्टी पोरनी आहे. एकदां अतून वसली, की तिचे तुकडे तुकडे केलेत तरी काडही परिणाम होणार नाही तिच्यावर ! नोट वागलात तिच्याशी, तर सगळी कामं निमूटपणे करील.” शेतकऱ्याने सांगितले.

“ठोक आहे,” असं म्हणून आपण किती हुंडा देऊ शकू, ते राक्षसानं सांगितलं, “माझ्या दुप्पट रक्कम दिलीस, तरच हे लग्न होईल.” शेतकरी बडबत म्हणाला.

राक्षसानं रक्कम वाडवायचं कबूल केल्यावर शेतकरीही तयार झाला. इतकी रक्कम पुढे

आयुष्यभर अपयोगी पडणार होती.

दुसऱ्या विवशी राक्षसानं येलाभर धन आणून शेतकऱ्याला दिलें, मल्लिका त्याला म्हणाली, "लसापूर्वी माझ्या दोन इच्छा तुला पुऱ्या कराव्या लागतील. मी काढकतरीनं संसार करावा असं वाटत असेल, तर माझ्यासाठी एक चर नोंधून घ्यावं लागेल तुला. मी सांगेन तसंच बनायला हवं चर. माझी दुसरी अट म्हणजे - म्हाताऱ्या बदकांची पिसं झुपटून मंतर ताज्या पिसांनी तू माझ्यासाठी एक गाडी बनवून घ्यायचीस. चांगली घोश त मिळाली, तर माझ्या हातून मेहनतही नाही होणार!"

राक्षसानं मनात विचार केला की, हिच्या इच्छा पूर्ण करणं काही कळीज नव्हे.

वरं झालं, हिने काही दागिने किंवा सोने नाही मारितलं. मल्लिकाला हवें तसं चर राक्षसानं स्वतः बनवलं, ते काम मजुरांवर सोपवलं असतं, तर खूप खर्च झाला असता. म्हणून त्यानं हे काम स्वतःच केलं.

हिवाळा सुरू झाला, मल्लिकानं कापडाची एक मोठी खोळ बनवली, आणि ती बर्फ पडायची वाट पाहू लागली. बर्फ पडू लागल्याबरोबर तिथले लोक म्हणत, "म्हाताऱ्या बदकांची पिसं पडतायत!"

तबकतच बर्फ पडू लागलं, मल्लिकानं राक्षसाला निरोप पाठवला की, "बदकांची पिसं पडतायत, गोळा करायला ये.

तो येतून विचारू लागला, "कशी गोळा करू?"

"अरे बावळ्या! फावडं आण अन् पिसं गोळा करून माझ्या या खोळीत भर ना!" मल्लिका म्हणाली.

राक्षस फावड्यानं बर्फ झुचलून खोळीत भरू लागला, अर्ध बर्फ तर तिथल्या तिथेच विरघळून जाणू लागलं, संक्षपाकाळपर्यंत खोळ कशीबशी भरली. मल्लिकानं ती नीट बंद केली अन् घरी येतून गेली. ती खोळ तिने विद्यालयावर पसरली आणि राक्षसाला म्हणाली की, "आज रात्री या विद्यालयावर झोपून पहा, कसं छान वाटत! अद्या आपण लग्न करू या."

दमलेला राक्षस त्या बर्फाच्या गादीवर झोपला. खूप प्रयत्न करूनही त्याला जिविवात झूब मिळेलना. त्याला असं वाटलं की गादीवरची चादर ओली असावी.

सफाळी तो कुठला, तेंव्हा त्याचं सारं

अंग छणकत होत. हाडं अगदी आतपासून नष्ट पडली होती. त्याच्यानं मुळीच हलकेना! अर्धा विद्याला विरघळून गेला होता.

"हे नाही जमायचं आपल्या हातून! मल्लिका समर्थ जसेल, पण अशा विद्यालयावर झोपलो तर मी मान नक्की मळन जाईन." असा विचार करून तो घरी निघून गेला. त्याला असं वाटू लागलं की, मल्लिक येतून 'चल, लग्न करू या' म्हणाली तर आपण काय करायचं?

राक्षस निघून गेल्याचं मल्लिकाला समजलं, तेव्हा तिने शेतकऱ्याला त्याच्या घरी पाठवलं. त्यानं राक्षसाच्या घरी जातून आत निरोप पाठवला की "स्वरोपुलगी तुली वाट पहात आहे."

"माझी तब्येत बरी नाहीय, तिला सांग की, मी लग्न नाही करू शकणार." असा अलट निरोप राक्षसानं आपल्या नोकराकरी शेतकऱ्याला कळवला.

नोकर निरोप देतून परतला अन् राक्षसाला म्हणाला, "त्याच्या मुलीच्या आशेवर बोळा फिरवलात, त्याबद्दल तुम्ही नुकसानभरपाई द्यायला हवी. आपण किती

रक्कम द्यायला तयार आहात, असं शेतकरी विचारतोय."

"हुंहा अगोदरच दिला. पिसांचा विद्यालाही दिला. माता यापेक्षा अधिक काय देऊ?" राक्षसानं विचारलं.

"तो म्हणतोय की विद्याला तर तुम्ही अगदीच पोकळ बनवलात. तुम्ही अजून काही बदकांची पिसं निवडून आणून द्या, असं म्हणतोय तो." नोकरानं परत येतून सांगितलं.

"आपल्या परसात जितकी बदकं आहेत, ती सारी घेऊन जा म्हणावं. काही अणखी मागू लागला, बोलू लागला, तर त्याला म्हणावं की, आता पाहूनच कदा साखून टाकीन!" राक्षसानं नोकराकडून धमकी देववली.

ती ऐकल्याबरोबर शेतकरी तिथून परत फिरला अन् जाता जाता राक्षसाची सारी बदकं बरोबर घेऊन गेला.

राक्षसानं दिलेल्या धनामुळे आता मल्लिका चांगली घनवान बनली. योग्य असा नवरा निवडून मुलानं आपलं आयुष्य कटू लागलो.

